

Fejezetek a XIX. és a XX. század történetéből

Segédlet a Műhely rovatban megjelent tanulmány témáinak
feldolgozásához

Összeállította: Gyertyánfy András

TARTALOMJEGYZÉK

1. Magyarország a XVIII. századtól 1849-ig
2. Az önkényuralom és a dualizmus kora
3. Az első világháború és következményei
4. A forradalmak és a Horthy-korszak
5. A második világháború
6. Magyarország a hidegháború korában

1. Magyarország a XVIII. századtól 1849-ig

1.A) Magyarország a XVIII. században

Hazánk a Habsburg Birodalomban

A XVI–XVII. században Magyarország három részre szakadt. Nyugati és északi része a Habsburg Birodalom, közepe a Török Birodalom részévé vált, míg Erdély élén magyar fejedelem állt. **A török kiűzése után (1686, Buda visszavétele) Magyarország egésze a Habsburg Birodalom részévé vált**, és az is maradt 1918-ig. A birodalom két fő részét az osztrák és cseh „örökös tartományok” és a magyar korona országai alkották, fővárosa Bécs volt. Uralkodói német-római, később osztrák császári címmel rendelkeztek. Hazánk török kor előtti függetlenségét tehát nem sikerült helyreállítani, de azt **sikerült elérni, hogy nagyobb önállóságot élvezzen a birodalmon belül, mint az örökös tartományok**. A Rákóczi-szabadságharcot a szatmári béke (1711) zárta le. Ebben rögzítették, hogy **a király és az ő akaratát végrehajtó bécsi kormányzat nem korlátlan hatalommal irányítja az országot, hanem a Pozsonyban működő magyar országgyűléssel együttműködve**. Nem egyesítették azonban Magyarországgal Erdélyt, valamint a török határ mentén létrehozták a különálló katonai határőrvidéket és a Temesi Bánságot. **Nem állt tehát helyre az ország török kor előtti egysége**.

Népességmozgások

A törökellenes harcok miatt az Alföld nagy része elnéptelenedett. A béke beköszöntével egyre többen települtek ide az ország sűrűbben lakott területeiről. **Külföldről költözött be sok román és szerb**, akiknek a hazája továbbra is török uralom alatt állt. **A bécsi kormányzat pedig németeket (svábokat) telepített ide**. A földesurak csökkentették az új jobbágyok

terheit, hogy ide csalogassák őket. **Az ország népessége a XVIII. század során így közel háromszorosára nőtt.**

Eközben a nemzetiségi arányok döntően megváltoztak. Nem magyar népek mindig éltek Magyarországon. A horvátok, szlovákok, ruszinok ősei már a magyarok megérkezésekor biztosan itt laktak, majd németek, románok, szerbek is letelepedtek. A középkor végén a lakosság mintegy 80%-a lehetett magyar. A török háborúk és a XVIII. századi bevándorlás miatt azonban **a magyarság országos részaránya 40%-ra csökkent.** Többséget ezután csak az ország középső részén és a Székelyföldön alkotott.

Mária Terézia uralkodása

Mária Terézia (1740–1780) volt az egyetlen női uralkodó a Habsburg Birodalom élén (a magyar királynők sorában a második). III. Károlynak ugyanis nem volt fiú utódja. Híres intézkedése volt az úrbéri rendelet: ebben megszabta, hogy mennyi robottal, pénzzel és terménnyel tartozik a jobbágy a földesúrnak a telek használatáért. A földesurak ugyanis gyakran túl sokat követeltek, ezért a jobbágyok nem tudták teljesíteni, amivel az államnak tartoztak. Mária Terézia a nagyszombati egyetemet Budára, fia, II. József pedig Pestre költöztette. A királynő alapította az egyetem orvosi karát – a mai Semmelweis Egyetem elődjét.

A jobbágy államnak fizetendő terhei a következők voltak: a hadiadó, a környéken állomásozó katonaság ellátása (ételmezés, szállás, szállítás) és a katonai szolgálat, ami azt jelentette, hogy a faluból meghatározott számú fiatalembert kötelezően besoroztak, akinek a szolgálata megrokknásig tartott. A jobbágycsalád mindezekon felül az egyháznak tartozott tizedet fizetni.

Feladatok

- Nézz utána, kik ültek a Habsburgok (s így Magyarország) trónján 1711 és 1848 között! Figyelj arra, hogy ugyanak a személynek császári és magyar királyi számozása eltérhet egymástól!
- Nézd meg a királynő szobrát a bécsi Maria-Theresien-Platz-on a Google Maps segítségével, majd járd körbe a szomszédos Hofburgot, a Habsburg uralkodók székhelyét! Hasonló sétát tehetsz a Schönbrunnban, a nyári rezidenciájuk körül, amelyet Mária Terézia építtetett.
- Nézz utána, hol vannak eltemetve a Habsburg uralkodók! Keress képet Mária Terézia és II. József sírjáról! Meglehetősen különböznek egymástól. Mit gondolsz, miért?

1.B) A reformkor

A XIX. század '30-as és '40-es évtizede különleges korszak volt a magyar történelemben. **A megyegyűléseken és az országgyűlésen parázs viták folytak a haladók** (reformerek, szabadelvűek, liberálisok) **és a maradiak** (konzervatívok) **között**, akik a bécsi udvarra

támaszkodtak. Mit kellett megreformálni, azaz újjáalakítani? Mit kívántak és mit tettek a haladók?

A magyar társadalom, azaz az ország lakossága a középkor óta négy fő rétegbe volt sorolható: nemesek, papok, városi polgárok és jobbágyok. Úgynevezett rendeket alkottak közülük az első három csoportba tartozók. Ők vehettek részt az országgyűlésen. A főpapok és főnemesek – hercegek, grófok, bárók – a felsőtábla ülésein tanácskoztak. Az alsótáblára a köznemesek és a városi polgárok küldhették el követeiket. Az előbbieket a megyegyűlés, az utóbbiakat a városi tanács választotta.

A kor egyik leghíresebb politikusa, **Széchenyi István** gróf 1791-ben született Bécsben. Szülei a hazáért való tevékeny szeretetre nevelték. Apja, Széchényi Ferenc alapította a Nemzeti Múzeumot és a ma is az ő nevét viselő Országos Széchényi Könyvtár. Széchenyi István **fiatalon bejárta Európát, és megtapasztalta, hazája mennyire elmaradt a fejlődésben Nyugat-Európaéhoz képest.** 1830-ban **kiadta Hitel című könyvét,** amely az első átfogó, azaz számos területre kiterjedő reformjavaslat a magyar történelemben. Ettől az évtől, a Hitel megjelenésétől szokás számítani a **reformkor (1830–1848)** kezdetét. Széchenyi sokat tett hazánk modernizálásáért. Egyebek mellett a Lánchíd építése, a Duna szabályozása, a vasút, a gőzhajózás meghonosítása, a Magyar Tudományos Akadémia alapítása fűződik a nevéhez.

A reformerek vezéralakjai közé számítjuk továbbá Wesselényi Miklós bárót, Kossuth Lajost, Deák Ferencet és Kölcsey Ferencet. Programjukat Széchenyi nyomán, gyakran vele vitázva fogalmazták meg. Legfontosabb gondolatuk alighanem az örökváltság, más szóval a jobbágyfelszabadítás szükségessége. Eszerint a jobbágy befizetne egy nagyobb összeget a földesúrnak, ezzel örökre kiváltaná, megszüntetné az éves robot, pénz-, és terményfizetést. A jobbágy a telke tulajdonosává válna. A földesúr elvesztené a jobbágytelkeket és mindazt, amivel eddig a jobbágyok tartoztak neki. Megmaradna a majorság, bár nem volna többé jobbágy, aki ott robotoljon. A haladók elgondolása szerint a földesúr mégis jól járna. A robot ugyanis nem hatékony, mert a jobbágnak nem érdeke, hogy ingyen jól dolgozzon. Az örökváltság összegéből viszont a földesúr bérmunkásokat fogadhatna a majorság művelésére. Mezőgazdasági gépeket is vásárolhatna, új növényeket honosíthatna meg. Ehhez hitel felvételére is szüksége volna, amit azután a termés eladásából tudna visszafizetni. Erre hívja föl a figyelmet már Széchenyi művének a címe.

A haladók másik alapvető javaslata a közteherviselés: mindenki fizessen adót, hogy az államnak legyen pénze az ország fejlesztésére. Töröljék el a nemesek ősi adómentességét, hiszen amiatt épp a leggazdagabbak nem fizetnek adót.

Az örökváltság és a közteherviselés nem csak az ország gazdaságát virágoztatná fel, hanem **a társadalmat is átalakítaná.** Megszűnne a különbség jobbágy és földesúr (más néven nemes), pap és polgár között. **Mindenki egyenlővé válna** minden jogban és kötelességben.

A reformerek eleinte óvatosabban, később nyíltabban szót ejtettek politikai reformokról is. **Magyarország nagyobb önállóságát sürgették** a birodalmon belül. Bátorságuk és áldozatkész hazaszeretetük máig példaértékű. Sokuk nevét őrzik utcák, terek az ország számos településén. Erőfeszítésüket végül a '48-as forradalomban koronázta siker.

A magyar nyelv, a művészetek és a tudomány fejlődése

A reformkorban **a magyar nyelv vált Magyarország hivatalos nyelvévé**. Addig ugyanis latinul beszéltek és írtak az állami intézményekben, és ez volt a közép- és felsőfokú oktatás nyelve is. Ezt a XVIII. század végétől fokozatosan kétnyelvűség váltotta fel, majd 1844-ben a magyar lett az egyedüli hivatalos és oktatási nyelv. Ehhez azonban **a nyelv modernizálására is szükség volt, amelyet Kazinczy Ferenc és más nyelvújítók végeztek el**. Az államélet, a tudomány és a művészetek terén ugyanis sok dolognak nem volt magyar neve. A nyelvújítók átvettek nyelvjárásokból, lefordítottak latinból vagy németből, gyakran mesterségesen alkottak szavakat. Eredetileg a nyelv ápolására **létrejött a Magyar Tudományos Akadémia** is. Voltak már állandó színházak, köztük az 1837-ben alapított **Pesti Magyar Színház**, amelyet kevéssel **később** már **Nemzeti Színháznak** neveztek. A korszak legnagyobb költői, írói közé a Himnusz író **Kölcsey Ferencet**, **Katona Józsefet**, a Szózatot író **Vörösmarty Mihályt**, **Petőfi Sándort** és **Arany Jánost** számítja az irodalomtörténet. A kultúra más területei is fejlődtek. **Erkel Ferenc** nem csak a Himnusz zenéjét szerezte, hanem ő írta az első híressé vált hazai operákat is. Magyar **nemzeti stílussá vált a klasszicista építészet**, melynek mintái az ókori görög épületek voltak. Kőrösi Csoma Sándor ebben az időben utazott el egészen Tibetig a magyarok eredetének felkutatására, Reguly Antal pedig a finnugor népek körében végzett kutatásokat.

Feladat

- Gyűjtsd össze egy mappába a szövegben említett személyek legismertebb arcképét!
- Gyűjtsd ki a <http://www.budapest-foto.hu> oldalról budapesti szobraik fényképét!
- Keress a Google Maps segítségével róluk elnevezett utcákat, tereket lakóhelyeden (kerületedben, településeden) vagy Budapest belső kerületeiben!

1.C) Az 1848-as forradalom

A márciusi forradalom és az áprilisi törvények

1789 a nagy francia forradalom kitörésének esztendeje volt. Ettől kezdve a XIX. század első felében újabb és újabb forradalmak törtek ki szerte Európában. A népek szabadságot és önállóságot akartak. **A legnagyobb forradalmi hullám 1848 elején Itáliából és Párizsból indult útjára, és március 13-án Bécsset, március 15-én pedig Pestet is elérte. Petőfi Sándor, Jókai Mór, Vasvári Pál és társaik ezen a napon törzshelyükről, a Pilvax kávéházból az utcára vonultak.** Lefoglaltak egy nyomdát, ahol a cenzúra megkerülésével **kinyomtatták a követeléseiket tartalmazó 12 pontot és Petőfi: Nemzeti dal című versét**. Délután a Nemzeti Múzeum előtt tartottak gyűlést, innen a pesti Városházára vonultak, majd a budai Várba, a Helytartótanácsához. Bár a tüzerek az ágyúk mellett álltak, a Helytartótanács nem mert tűzparancsot adni, hanem elfogadta a tömeg követeléseit. **Megszűnt a cenzúra. Győzött a forradalom.**

A forradalmak híre katalizálta az éppen ülésező pozsonyi országgyűlés munkáját. A konzervatívok rémületét kihasználva **Kossuth** még március elején **az eddigieknél merészebb**, a haladók követeléseit tartalmazó **törvényjavaslatot** (korabeli szóval felirati javaslatot) **szavaztatott meg** az alsótáblán, amelyet a bécsi és a pesti hírek hatására a

felsőháza és a király is elfogadott. **Az országgyűlés** ennek alapján a következő hetekben **kidolgozta a reformokat életbe léptető törvényeket, a király** pedig április 11-én szentesítette, azaz jóváhagyta **azokat. Az „áprilisi törvények” korszakhatárt jelentettek a magyar történelemben.** Gyökeresen átalakították egyrészt a társadalmat, másrészt az államszervezet működését.

A társadalom átalakítása

A társadalomban **megszűntek a rendi előjogok.** 1848-ig az embereket elsősorban az különböztette meg egymástól, hogy milyen társadalmi rétegbe születtek. Ettől függött, mit volt szabad tenniük és mire voltak kötelezhetőek. Akinek a szülei jobbágyok voltak, maga is jobbágy lett. Robotolt, adózott, katonáskodott. Keveseknek sikerült csak ezt a sorsot elkerülni azáltal, hogy papi vagy esetleg értelmiségi pályára léptek. Az áprilisi törvények **felszabadították a jobbágyokat, bevezették a közteljesítést. Megszűnt tehát a különbség a nemesek, a papok, a polgárok és a jobbágyok jogai és kötelességei között.** A származás, a vagyon és a műveltség persze továbbra is meghatározta, ki hogyan élt, kivel érintkezett. Vagyont és műveltséget azonban nem csak születéssel lehetett szerezni, hanem tehetséggel, szorgalommal – vagy épp szerencséivel – is. **Az új társadalmi rendben tehát könnyebb volt fölemelkedni, mint a régiben.**

Az államszervezet átalakítása

Az államszervezet működésében az egyik alapvető változás a választójog szabályozása volt. Az alsóháza helyébe a képviselőház lépett. A képviselőválasztáson annak volt szavazati joga, aki meghatározott vagyonnal vagy műveltséggel rendelkezett. Mivel ettől kezdve nem csak a rendi előjogokkal bírók szólhattak bele az ország ügyeibe, az új törvényhozó hatalmat „népképviseleti országgyűlésnek” nevezték. A választásra jogosultak azonban ekkor még a nép meglehetősen kis részét tették ki, és a szavazati jog közülük is csak a férfiakat illette meg.

Az államszervezet működését három részre szokás osztani: a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalmi ágra. A törvényhozó hatalom az országgyűlés vagy más néven parlament, amely a törvényeket hozza. Ezek az ország működésének legfontosabb szabályai. Megszabják például, kinek mennyi adót kell fizetni, vagy milyen büntetés jár egy-egy bűncselekményért. A végrehajtó hatalom a kormányból (tagjai a miniszterek) és az utasításait végrehajtó hivatalokból, rendőrségből, katonaságból áll. Feladata a törvények végrehajtása és betartatása. Vajon hányan fizetnének adót, ha senki sem ellenőrizné annak befizetését? Visszatartana-e a törvény a bűncselekmény elkövetésétől, ha nem kellene attól tartani, hogy a büntetést tényleg ki is szabják és végre is hajtják? A bírói hatalmi ágat a bíróságok alkotják. Feladatuk az igazságszolgáltatás mellett a törvények értelmezése is vita esetén.

A másik nagy változás a felelős kormány létrejötte volt. A király által megbízott hivatalnokoknak eddig is a magyar törvények szerint kellett volna kormányozniuk, gyakran mégsem így tettek. **A végrehajtó hatalom irányítását most a Batthyány Lajos miniszterelnök által vezetett felelős kormány vette át,** melyet „felelős magyar minisztériumnak” neveztek („minisztérium” ma a miniszter irányításával működő hivatal neve). A „felelős” kifejezés azt jelentette, hogy **működéséről az országgyűlésnek tartozott**

beszámolni, mely, ha elégedetlen volt vele, akár **le is válthatta**. A király intézkedése pedig ettől kezdve csak akkor volt érvényes, ha azt kormány is jóváhagyta. A „népet” képviselő törvényhozó hatalom tehát ettől kezdve megszabhatta a végrehajtó hatalom működését. Nagy lépés volt mindez a mai társadalmi és állami berendezkedés felé.

Nőtt nemzeti önállóságunk is. A kormány a magyar országgyűlésnek volt felelős, Pest-Budán volt a székhelye, és magyar politikusok voltak a tagjai. Helyreállt az ország egysége: Erdély egyesült az anyaországgal, és a magyar kormány hatásköre – legalábbis elvileg – kiterjedt Horvátországra és a határőrvidékre is.

Feladatok

- Atlaszod vagy az internet segítségével készíts térképvázlatot a korabeli Pest-Budáról, és jelöld be rajta a forradalom helyszíneit!
- Nézz utána, hogy a szövegben említetteken kívül kik tartoztak még a forradalmat irányító márciusi ifjak közé!
- Nézz utána, hogy a szövegben említetteken kívül kik voltak az első felelős magyar kormány tagjai! Melyiküknek mi volt a feladatköre? Gyűjtsd össze az internetről mindegyikük legismertebb arcképét!

1.D) Az 1848-49-es szabadságharc

A bécsi udvar és a nemzetiségek a magyar forradalom ellen

A bécsi udvar alig várta, hogy semmissé tegye az áprilisi törvényeket, amelyeket a király csak az erőszaknak engedve, a forradalom hatására szentesített. A birodalom hadserege azonban egyelőre a lázadó itáliai tartományok leverésével volt elfoglalva, ezért **a magyarországi nemzetiségeket igyekeztek felhasználni** a magyar kormány ellen. Vezetőik és a Batthyány-kormány között eleve rossz volt a viszony. Az előbbieket **területi autonómiát vagy legalábbis nyelvük egyenjogúságát követelték**, míg a magyar kormány kitartott az ország egysége és amellet, hogy a magyar maradjon az egyetlen hivatalos nyelv. 1848 nyarán Bécs biztatására **szerb csapatok támadtak a délvidéki magyar falvakra**. A pesti kormány erre hozzálátott, hogy hadsereget toborozzon és pénzt nyomtasson. Az udvar persze megtagadta az ehhez szükséges törvények szentesítését, sőt követelte az önálló magyar pénzügyminisztérium és hadügyminisztérium megszüntetését. **Szeptember elején Batthyány lemondott**, Jellačić horvát bán hadserege pedig megindult Pest-Buda ellen. **Megkezdődött a szabadságharc.**

Az udvar első támadása azonban kudarcot vallott. **A honvédsereg** szeptember végén **megfutamította Jellačićot Pákozdnál**, majd egészen Ausztriáig üldözte. Bécs közelében azonban a magyar sereg vereséget szenvedett az időközben megerősített császári csapatoktól, majd visszavonult Magyarországra.

Az udvar második támadása

A védelem megszervezését az Országos Honvédelmi Bizottmány vette kezébe Kossuth Lajos elnökletével. Bécsben lemondatták az uralkodásra alkalmatlannak tartott V.

Ferdinándot, és unokaöccsét, a 18 éves **Ferenc Józsefet ültették a trónra**. Megbízásából **Windisch-Grätz** tábornok **decemberben Magyarországra támadt, és el is foglalta Pest-Budát**. A Görgei Artúr vezette magyar sereg kitért a támadás elől és visszavonult, hogy elkerülje a megsemmisülést. Az országgyűlés és a Honvédelmi Bizottmány kénytelen volt Debrecenbe menekülni. Az összevont magyar sereg 1849 februárjában Kápolna mellett vereséget szenvedett Windisch-Grätz csapataitól. Pár nappal később **Ferenc József** a morvaországi **Olmütz városában az egész birodalomra érvényes alkotmányt** (alaptörvényt) **hirdetett ki**. Ezáltal az újra részekre bontandó Magyarország önállósága megszűnt volna.

Bem sikerei és a tavaszi hadjárat

1849 tavaszán azonban megfordult a hadiszerencse. A lengyel származású **Bem József** tábornok néhány hét alatt **kiűzte a császári csapatokat Erdélyből**, és ezzel elhárult annak a veszélye, hogy Debrecen két tűz közé kerül. **A Görgei vezette főszereg** pedig megtámadta Windisch-Grätz csapatait. A magyar sereg áprilisban **sorozatos győzelmeket aratott** (Hatvan, Tápióbicske, Isaszeg, Vác, Nagysalló, Komárom). A dicsőséges tavaszi hadjárat hatására a császári sereg elmenekült az országból, végül **Budavárát is sikerült visszafoglalni**. A győzelmek hírére 1849. április 14-én **Debrecenben az országgyűlés kimondta a Habsburg-háznak a magyar tróntól való megfosztását és elfogadta a Függetlenségi Nyilatkozatot**. Magyarország kivált a Habsburg Birodalomból. **Kossuthot kormányzó-elnökké választotta az országgyűlés**. A kormányzó-elnök új kormányt nevezett ki, a miniszterelnök Szemere Bertalan lett.

Az ország élén az államfő áll: királyságban a király, köztársaságban a köztársasági elnök. A kormányzó a királyság ideiglenes államfője, ha nincs király vagy kiskorú. Kossuth kormányzó-elnöki címe azt jelzi, hogy 1849 áprilisában nem döntöttek arról, hogy Magyarország királyság maradjon-e vagy köztársasággá legyen. Az államfő nem tévesztendő össze a kormányfővel vagy más néven miniszterelnökkel, akit az államfő nevez ki

A szabadságharc leverése és a bosszú

A bécsi udvar nem nyugodott bele Magyarország elvesztésébe, hanem segítséget kért az orosz cártól. **1849 nyarán** a császári sereg harmadszor, most **Haynau tábornok** irányításával és **az orosz sereggel együtt támadta meg Magyarországot**. A támadók így több mint kétszeres túlerőben voltak. Bem csapatait Erdélyben az oroszok felmorzsolták, a főszereg augusztusban szenvedett döntő vereséget Temesvárnál. Kossuth külföldre menekült. **Görgei** tábornok augusztus 13-án **Világosnál letette a fegyvert** az oroszok előtt. A szabadságharc véget ért.

A bécsi udvar megbízásából Haynau véres bosszút állt. 1849. október 6-án Aradon kivégezték a honvédsereg 13 tábornokát, Pesten pedig Batthyány Lajos volt miniszterelnököt. Sokakat börtönbe zártak vagy besoroztak külföldön állomásozó osztrák ezredekbe.

Feladatok

- Gyűjtsd össze az aradi vértanúk nevét!
- Nézz utána, mi lett Görgei sorsa!

2. Az önkényuralom és a dualizmus kora

2.A) Önkényuralom és kiegyezés

Az önkényuralom

A szabadságharc leverését követően **megszüntették Magyarország önállóságát**. A magyar országgyűlést több mint tíz évig nem hívták össze, de nem működött birodalmi országgyűlés sem. **Minden hatalom a császár és hivatalnokai kezébe került**. Ezért **szokás az 1849 és 1867 közötti időszakot az önkényuralom korának nevezni**, ezen belül **az ötvenes éveket az akkori belügyminiszter, Alexander Bach nevéből Bach-korszaknak**.

Magyarországot a birodalmi hadsereg és Bach rendőrei, besúgóí, hivatalnokai kényszerítették engedelmességre. Ekkor építették a Citadellát, hogy ágyúí sakkban tarthassák Pestet és Budát. Sok földbirtokosa passzív ellenállás, egyfajta békés sztrájk útját választotta: nem fizetett adót, nem vállalt hivatali állást, nem állt szóba a rend idegen őreivel. Így tett a kor leghíresebb magyar politikusa, Deák Ferenc egykori miniszter is, akivel az udvar hiába próbált meg együttműködni.

Út a kiegyezéshez

A Habsburg Birodalomnak azonban sokba került az engedetlen, kevés adót fizető ország működtetése. A jobbágy nélkül maradt magyarországi földbirtokosok pedig gazdasági helyzetük javulását várták a kiegyezéstől. Emellett mindkét fél úgy vélte, hogy a soknemzetiségű birodalmat, ezen belül a soknemzetiségű Magyarországot hosszabb távon csak közös erővel sikerülhet kormányozniuk. 1867-ben ezért a bécsi udvar kiegyezett a magyarokkal, a birodalom második legnagyobb népével. Az ezt megelőző, több évig tartó tárgyalásokat magyar részről Deák Ferenc, Eötvös József báró és Andrássy Gyula gróf vezette.

A kiegyezés

A kiegyezésben **mindkét fél engedett** korábbi álláspontjából. A bécsi udvar visszaadta Magyarország önállóságát. **A birodalmat két részre osztották: az Osztrák Császárságra és a Magyar Királyságra**, melynek 1541 előtti területe most egyesült újra (leszámítva 1848/49 hónapjait). **Mindkét birodalomfélben annak saját törvényei érvényesültek, mindkettőnek volt saját országgyűlése és felelős kormánya**. Az első magyar miniszterelnök Andrássy Gyula lett. **Magyarország viszont beleegyezett abba, hogy önállósága kisebb legyen, mint 1848-ban**: lemondott az önálló külügyekről (nagykövetségekről és diplomatákról) és hadügyekről (hadseregről). **A külügyek, a hadügyek és az ezek költségeit fedező pénzügyek** tehát a birodalom két felét összekötő közös ügyek maradtak. A közös államfő, **Ferenc József (1848–1916) Ausztriában császári, Magyarországon királyi címmel**

uralkodott. Az új állam neve **Osztrák–Magyar Monarchia** lett. Ezt az államberendezkedést **dualizmusnak** (duo latinul kettőt jelent), a korszakot pedig a **dualizmus korának (1867–1918) nevezzük**. A Monarchia ekkor Európa második legnagyobb állama volt, lakossága a korszak végén 50 millió főt, ezen belül a Magyar Királyságé 20 millió főt tett ki.

Ferenc József feleségét, Erzsébet királynét a magyarok nagyon szerették. Kiválóan beszélt magyarul, szívesen vette körül magát magyarokkal, a kiegyezés útját is egyengette. Az udvarban és házasságában boldogtalan volt. Egyetlen fiuk, Rudolf trónörökös öngyilkos lett, őt pedig egy anarchista merénylő ölte meg.

Feladatok

- Sorold föl atlaszod segítségével az osztrák birodalomfél tartományait! Ma mely országokhoz tartoznak?
- Keress képet Erzsébet királyné budapesti szobráról! Hol található?
- Ferenc Józsefet az utolsó Habsburg uralkodó (az utolsó magyar király) követte a trónon. Ki volt ő? Mi lett a sorsa? Hogy hívták legidősebb fiát, az utolsó trónörökösöt? Mettől meddig élt?

2.B) A gazdaság föllendülése. Budapest, a világváros

A dualizmus kora sikeres időszak volt a magyar gazdaság történetében. **Új bankok sora jött létre**. Végre könnyen hitelhez lehetett jutni! **Közös osztrák–magyar pénz volt forgalomban: a forint, majd a korona**. A mezőgazdaság legfontosabb termékei a búza, a kukorica, a gyümölcs és a zöldségek, valamint a szarvasmarha, a sertés és a juh voltak. Ekkor vált híressé a makói hagyma, a szegedi és a kalocsai paprika, szintén ekkor lett népszokássá a disznóvágás. Mindennél azonban sokkal fontosabb, hogy a régóta hiányzó vagy gyenge magyar ipar végre ugrásszerű fejlődésnek indult. Számos új gyár nyitotta meg kapuit, új találmányok sokasága tette hatékonyvá a termelést. **Budapest malomipara** egy időben **a világ minden más városát megelőzte** az előállított liszt mennyisége szempontjából. A gépgyártás alapanyaga az erdélyi és a felvidéki bányák közelében gyártott vas és acél volt. **A Ganz-gyárakban készült mozdonyokat, vagonokat, hajókat külföldön is jól el lehetett adni**. A kor „csúcstechnológiája”, **az elektrotechnikai ipar terén világhírűek voltak az újpesti Egyesült Izzó villanykörtéi és elektromos berendezései**. A korszak végén az egy lakosra jutó termelés (GDP/fő) **a nyugat-európai országok átlagos értékének körülbelül fele, az Osztrák Császárságénak közel 9/10-e volt**, jóval megelőzve keleti és déli szomszédainkat.

Vasútépítés, folyószabályozás

Az ipar fejlődése kölcsönhatásban állt a közlekedés fejlődésével. **Ekkor épült Magyarország vasúti hálózata**. A vonalak hossza már az önkényuralom korában megtízszereződött, majd a dualizmus korának végére az 1867-es értéknek is a tízszeresére emelkedett. **Magyarország**

állt ekkor Európában a második helyen az egy lakosra jutó vasútvonalak hossza tekintetében. Ebben nagy szerepet játszott a kor leghíresebb közlekedési minisztere, **Baross Gábor**. A folyószabályozás eredményeképpen pedig **Magyarország lett** (Hollandiát is megelőzve) **Európa legnagyobb arányban árvízmentesített területű országa**: nagyjából akkora területet árvízmentesítettek, amennyi a mai Magyarország fele! Ez javára vált a hajózásnak és a mezőgazdasági termelésnek, de a lakott területek is nagyobb biztonságba kerültek.

A régi-új főváros

Az ország középkori fővárosa, Buda 1541-ben veszítette el ezt a szerepét. 1848-ban, majd 1867-től újra **Pest-Buda** lett a főváros. A két város és **Óbuda 1873-tól egyesült Budapestté**. A mainál jóval kisebb területű város **lakossága a korszak végére megközelítette az egymilliót**, jelentőségben pedig minden szempontból **felülmúlta az ország többi városát**. **Gazdaságilag**: itt volt a nagy bankok és vállalatok székhelye, a tőzsde. **A közlekedés terén**: itt találkoztak a nagy vasútvonalak és utak, itt voltak a Duna nagy kikötői. **A politikai életben**: itt működött az országgyűlés, a kormány és hivatalai, és a legfelsőbb bírói szerv, a Kúria. **Kulturálisan**: két egyetem és számos főiskola, múzeum és színház révén. **A századforduló körül alakult ki a mai városkép**, amely a Duna menti fekvéssel együtt a város szépségét adja. Megépültek a körutak és a sugárutak: például a Nagykörút és az Andrássy út, a hidak közül a Margit, a Szabadság (akkori nevén Ferenc József) és az Erzsébet-híd, és igen sok középület.

1896-ban ünnepelték a millenniumot, a honfoglalás ezredik évfordulóját. Átadták a forgalomnak a földalattit, amely London után a második volt Európában. Az újabb metróépítésre nyolc évtizedet kellett várni: ez a késedelem sokat elárul Magyarország későbbi gazdasági helyzetéről.

Feladatok

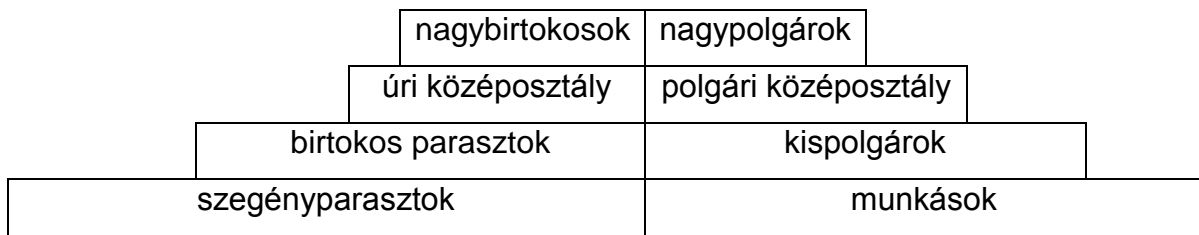
- Nézz utána, mikortól és hol működött Budapest első villamos-, autóbusz- és (egy későbbi korszakban) trolibuszvonala!
- Állapítsd meg atlaszod hátsó borítójának belső oldala segítségével, hogy lakóhelyed Budapesthez tartozott-e a dualizmus korában!

2.C) A társadalom

A társadalom rétegződése

A dualizmus korának társadalmi rétegei jelentősen különböztek egymástól származás, vagyon, műveltség, foglalkozás és életmód tekintetében is. Az eltérő rétegbe tartozók a magánéletben kevéssé érintkeztek egymással. A társadalmi rétegeket egy piramissal szokás ábrázolni:

Fejezetek a XIX. és a XX. század történetéből
Segédlet a Műhely rovatban megjelent tanulmány témáinak feldolgozásához
Összeállította: Gyertyánfy András

A piramis felül keskeny, lefelé szélesedő alakja azt fejezi ki, hogy a rétegek **lefelé haladva egyre nagyobb létszámúak voltak**. A felül lévő rétegekhez gazdagok, **lefelé pedig egyre szegényebbek tartoztak**. A **bal oldalon lévő** mezőgazdaságból éltek, őket **hagyományos rétegeknek** nevezzük, mert a középkor óta így éltek. A **jobb oldalon lévő** iparból vagy kereskedelemről éltek, **polgári rétegeknek** hívjuk őket, mert tagjaik főleg városokban éltek, és létszámuk csak a XIX. századtól vált jelentőssé.

A polgár szó eredetileg a városlakókat jelentette. Ma állampolgárt, vagyis egy országhoz tartozó személyt is jelenthet.

A rétegek jellemzői

A **nagybirtokosok** többnyire régi nemesi családok tagjai voltak, akik **hatalmas földbirtokukból éltek** vidéki kastélyaikban vagy budai, pesti palotáikban. Sokan közülük **fontos szerepet játszottak az ország irányításában**, például Tisza Kálmán, aki 1875-től másfél évtizeden át volt miniszterelnök. Egy részüknek bárói, grófi, hercegi címe is volt – őket arisztokratáknak nevezzük. Ide sorolható Tisza István gróf (Kálmán fia, aki a grófi címet nagybátyjától örökölte), aki a Monarchia utolsó évtizedeiben kétszer is viselt miniszterelnöki tisztséget. A **bánya-, gyár-, banktulajdonos nagypolgárok** gyakran német vagy zsidó származásúak voltak. Az előbbire példa a kőbányai sörgyárat birtokló Dreher, az utóbbira a csepeli hadianyaggyár tulajdonosa, a Weiss család. A nagypolgárok fővárosi palotákban éltek, bár gyakran vásároltak vidéki birtokot is.

A magyar nemesi származású, ezért **úrinak nevezett középosztály tagjai, a dzsentrik közepes méretű földbirtokokból éltek, vagy** ennek elvesztését követően **katonatisztként vagy állami hivatalokban, tisztviselőként dolgoztak**. A **polgári középosztály tagjai** gyakran német vagy zsidó származásúak voltak, a nagypolgárokhoz hasonlóan. **Tulajdonosai voltak közepes ipari vagy kereskedelmi vállalatoknak, illetve vezető tisztviselői** (mai szóval: menedzserei) **közepes- és nagyvállalatoknak**. A **középosztályba** – származásuk szerint az úri vagy a polgári csoportba – **tartoztak az értelmiségiek**, például orvosok, tanárok, ügyvédek is. A réteghez tartozók falusi kúriában vagy kényelmes városi lakásban éltek, ahol cseléd végezte a háztartási munkát.

A **birtokos parasztok földjükből, a kispolgárok műhelyükből vagy boltjukból éltek**. Az előbbieket néhány szobás falusi házzal, az utóbbiakat néhány szobás városi lakással rendelkeztek.

A **szegényparasztok** a lakosság $\frac{1}{4}$ -ét tették ki. Földjük egyáltalán nem vagy csak nagyon kevés volt, így **mások birtokán voltak kénytelenek dolgozni**. Közülük az uradalmi cselédek állandó alkalmazásban álltak, a napszámosok napi bérért dolgoztak. Az uradalmi pusztákon vagy a tanyákon családonként egy szobába összezsúfolódva, gyertyával világítva

tengették életüket. Legtöbbször analfabéták voltak, gyakran gyerekeik is azok maradtak, mert lakóhelyükön nem volt iskola. A városban élő **segédmunkások** helyzete alig volt jobb: gyakran ágybérletben laktak, azaz csak egy ágyat béreltek éjszakára, amelyben nappal gyakran másvalaki aludt. A képzettséggel bíró **szakmunkások** viszont a kispolgárokhoz hasonló színvonalon éltek.

A szegényparasztok helyzetének orvoslásához földosztásra lett volna szükség, vagyis arra, hogy a nagybirtokok egy részét felosszák közöttük. Erre azonban a birtokosok nem voltak hajlandóak. A nyomorgó parasztok igyekeztek a városokban munkát találni, másfelől millióan pedig kivándoroltak az USA-ba.

Ez a rétegződés nem csak a dualizmus korában, hanem egészen 1945-ig megfigyelhető. Az egyes rétegek jellemzői és az összlakossághoz viszonyított arányuk persze változott kisebb-nagyobb mértékben.

Feladat

- Próbáld meg összegyűjteni, hogy felmenőid mely rétegbe tartoztak a második világháború előtt! Milyen iskolát végeztek, mi volt a foglalkozásuk? Milyenek voltak az életkörülményeik?

2.D) Az oktatás. A nemzetiségek és a zsidóság

Az oktatás szintjei

A korszak elején, **Eötvös József oktatási minisztersége idején bevezették Magyarországon a tankötelezettséget.** Ettől kezdve **minden 6-12 éves gyerekeknek iskolába kellett járnia.** Az alapfokú iskolát **elemi vagy népiskolának nevezték.** A középfokú iskolák közé sorolható **polgári iskolába 10-14 éves korú gyerekek jártak,** míg **középiskolába 10-18 éves korúak.** Ez utóbbiba (ezen belül gimnáziumba vagy reáliskolába) azonban csak körülbelül minden 40. gyerek jutott el. A német nyelv kötelező volt minden középfokú iskolatípusban, a latin és az ógörög pedig a gimnáziumban. A régóta működő **budapesti tudományegyetem mellé Kolozsvárott,** a korszak végén pedig **Pozsonyban és Debrecenben is nyílt egy-egy ilyen intézmény.** Egyetemi rangra emelték a műszaki oktatást, **létrejött a budapesti Műegyetem.** Felsőfokú oktatás folyt számos régi vagy újonnan alapított főiskolán vagy más néven akadémián is.

A nemzetiségi kérdés

Egyre súlyosabb feszültséget okozott a magyarországi nemzetiségek helyzete. Arányuk a dualizmus fél évszázada alatt a lakosság nagyjából 55%-áról mintegy 45%-ára csökkent. Egyre többen tanultak meg közülük magyarul is. E változásnak több oka volt. Ekkoriban a magyar családokban általában több gyerek érte meg a felnőttkort, mint az átlagban szegényebb nemzetiségi családokban. **A nemzetiségekhez tartozók nagyobb arányban vándoroltak ki,** mint a magyarok. Jelentős volt a beolvadás, idegen szóval asszimiláció is: a

városokba áramló nemzetiségi parasztok kiszakadtak anyanyelvi környezetükből, és könnyen elmagyarosodtak. Mindehhez járult, de valószínűleg ezeknél kisebb hatása volt az erőszakos magyarosításnak. A nemzetiségi törvényt Eötvös József fogalmazta meg. Ez lehetővé tette a nemzetiségi nyelvek használatát az oktatásban és az állami hivatalokban is, de a magyar kormányzat ezt nem tartotta be a gyakorlatban. Számos nemzetiségi iskola tanítási nyelvét magyarra változtatták, a hivatalokban pedig csak magyarul lehetett ügyeket intézni. Ez máig rossz emléket hagyott a szomszéd népekben, akik a trianoni békét követően hasonlóan bántak az uralmuk alá került magyarsággal. Horvátország sok évszázados autonómiája viszont a dualizmus korában is megmaradt. Területén minden iskolában és állami intézményben egyedül a horvát nyelv volt használatban. A nemzetiségek vezetői eleinte a törvények betartását követelték, később egyre népszerűbb lett a Magyarországtól való elszakadás gondolata.

A zsidóság helyzete

A zsidók nagy többsége a XVIII. és a XIX. század folyamán, de még a kiegyezés előtt vándorolt be Magyarországra, eleinte a Habsburg Birodalom nyugati feléből, később az Orosz Birodalomból. Az izraelita valláshoz tartozók tették ki az ország lakosságának 5, a fővárosának közel 25%-át. Nem alkottak külön nemzetiséget, a népszámlások során német vagy magyar anyanyelvűnek vallották magukat. 1867-ben törvény írta elő jogi egyenlőségüket minden állampolgárral. Országszerte zsinagógák épültek, és a zsidók fontos és megbecsült szerepet játszottak a gazdasági, társadalmi és kulturális életben. Beilleszkedésük azonban csak részben sikerült. A környezetüktől eltérő vallásuk, kultúrájuk, olykor kinézetük az idegenség érzését keltette. A velük szembeni ellenszenv fő oka azonban az volt, hogy a jelentős részben zsidókból álló közép- és nagypolgárság hirtelen meggazdagodott az ipari és kereskedelmi fellendülés idején. Az úri középosztály mezőgazdaságból vagy állami fizetésből származó jövedelme pedig kevésbé nőtt, sőt e réteg egy része elszegényedett.

Feladatok

- Gyűjts képeket a szövegben említett egyetemeknek a dualizmus korában épült, ma is meglévő épületeiről!
- Atlaszod segítségével sorold fel, hogy az egyes nemzetiségek Magyarország mely részein laktak!
- Hol volt a zsidó negyed Budapesten? Ismersz zsinagógát lakóhelyeden (kerületedben)?

3. Az első világháború és következményei

3.A) Az ipari fejlődés és következményei a XIX. században

Az ipari forradalmak

Anglia ipara robbanásszerű fejlődésnek indult a XVIII. század végén, majd a fejlődés fokozatosan áterjedt Európa más részeire is. Gyárak épültek, amelyekben jóval több árut

állítottak elő, mint korábban a manufaktúrákban. A változást **új találmányok tették lehetővé**. Közülük a **gőzgépvolt a legfontosabb, amelyet James Watt talált fel 1769-ben**, és amely felváltotta az évezredek óta alkalmazott állati, emberi, vízi és szél- energiaforrásokat. Gyári **munkássá azok az emberek lettek, akik** a mezőgazdaság fejlődése (például a vetésforgó vagy az aratógép) miatt **főlölegessé váltak a földeken**. Nagy mennyiségben olyan árut volt érdemes termelni, amelyből sokat el lehetett adni. Így például olcsó textilipari termékeket, vagy vasat, amelyből a mezőgazdasági és az ipari gépek készültek.

A közlekedés a gyáriparral párhuzamosan **fejlődött. Főltalálták a gőzmozdonyt és a gőzhajót**. A nyersanyag ezek segítségével gyorsan és olcsón jutott el a gyárakba, a késztermék pedig onnan a fogyasztókhoz. A közlekedési eszközök és a sínek pedig a gyáripár fontos termékeivé lettek.

A XIX. század második felében újabb ugrás következett be az ipar fejlődésében. Feltalálták az acélt, amely erősebb és rugalmasabb, mint a vas, **a robbanómotort**, amely jóval hatékonyabb, mint a gőzgép, **és az elektromosságot**, amelynek fő előnye, hogy az energia könnyen szállíthatóvá válik.

Az ipari forradalmak kora gyökeresen átalakítja az európai emberek életét. A történelemben először válik állandóvá az élelmiszerfőlöleség, **megszűnik az éhezés**. Ezért (és a fejlődő orvostudománynak köszönhetően) **rohamosan nő a népességszám, kialakulnak a nagyvárosok**. Korábban elképzelhetetlen mértékben **felgyorsul az utazás**. Megjelenik számos eszköz, amely mai életünket is meghatározza: például a lámpavilágítás, a telefon, az autó és a repülő. **A gyári munka és a nagyvárosok személytelensége** azonban sokak számára **szervedést is jelent**, és ugrásszerűen **nő a környezetszennyezés**.

A gyarmatosítás és a nagyhatalmi versengés

A fejlődő iparnak újabb nyersanyagokra, munkaerőre és piacra volt szüksége. Mivel **Európa és Észak-Amerika a világ technikailag legfejlettebb részévé vált, meg tudta hódítani a Föld többi részét**. A XIX. század második felében újabb lendületet vett a gyarmatosítás. Az európai hatalmak felosztották egymás között Afrikát. Ázsiában is alig maradt olyan terület, amely ne függött volna egy vagy több fehér nagyhatalomtól. Az európai tudomány és technika elterjedése hozzájárult a gyarmatok fejlődéséhez, de az is igaz, hogy a gyarmatosítók kihasználták őket gazdaságilag.

A legnagyobb gyarmatbirodalmat a britek és a franciák hozták létre. Németországnak viszont alig voltak gyarmatai, noha a XIX. század végére ugyanolyan fejlett és erős ország lett, mint az előbbiek. Csak a század második felében vált ugyanis egységes országgá, és mire hódítani kezdett, versenytársai már megelőzték. Mikor a XX. század elején óriási tengeri flotta építésébe kezdett, ez már egy új, nagy háború árnyát vetítette előre.

A nagyhatalmak közötti ellentéteket más konfliktusok is növelték. Nyugaton **Franciaország szerette volna visszavenni Németországtól két határ menti tartományát**, amelyen évszázadok óta marakodott vele. Keleten a Török Birodalom feladni kényszerült él évezreddel korábban szerzett európai hódításait. **A balkáni népek független államokat hoztak létre**, melyek egymással is versengtek, miközben mindkét szomszédos nagyhatalom: **Oroszország és az Osztrák–Magyar Monarchia igyekezett őket befolyása alá vonni**.

Feladatok

- Keresd meg atlaszodban „A Föld felosztása 1914-ben” című térképet. Írj ki róla a) 10 brit, b) 5 francia, c) 2 német és d) 2 egyéb gyarmatot. e) Melyik kontinensen nem voltak gyarmatok? Vajon miért?
- Keresd meg „A német és az olasz egység megvalósulása” című térképet. Meg tudod-e állapítani, a) melyik német nyelvű királyság olvasztotta magába a többit, b) melyik nagy, német nyelvű terület maradt ki az egységes Németországból?
- Keresd meg „A balkáni államok (1815-1914)” című térképet! a) Állapítsd meg, maradt-e a török terület Európában! b) Sorold fel az új balkáni királyságokat!

3.B) Az első világháború és a versailles-i békerendszer

A háború

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1914 nyarán hadat üzent Szerbiának. Európában jó ideje két katonai szövetségi rendszer állt szemben egymással, így a háború pár napon belül kiterjedt az egész kontinensre. **Az „antant” országok: Anglia, Franciaország és Oroszország** és szövetségeseik **együtt szálltak harcba a „központi hatalmak”:** Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia és szövetségeseik **ellen. Kitért az első világháború (1914–1918).**

Az antant francia szó, jelentése egyetértés, és a francia-angol szövetségi szerződés nevéből származik. A másik tábor neve földrajzi elhelyezkedésére utal. A hadüzenet közvetlen oka az volt, hogy egy szerb diák meggyilkolta a boszniai Sarajevóba látogató osztrák-magyar trónörökösöt.

A hadviselő felek villámháborúra, azaz gyors győzelemre számítottak. **Az új találmányok: a géppuska és a szögesdrót** azonban **a védekezést erősítették**, míg a második világháborúban majd döntő szerepet játszó támadó eszközök: a tank és a harci repülő most még csak kezdetleges állapotban állt rendelkezésre. **Állóháború alakult ki.** A frontvonalak többsége évekre megmerevedett, a lövészárkok elleni támadások ritkán voltak sikeresek. A „vérszivattyú” pokoli szenvedést hozott.

Nélkülözött a háterszág is. A férfiakat és az élelmiszert a frontra vitték, a gyárakat haditermelésre állították át. Egyre több volt a hiánycikk, ezekből **csak jegy ellenében lehetett vásárolni** fejenkénti kis mennyiséget.

A nők évezredek óta alárendelt szerepe az ipari forradalmak idején kezdett változni. A tanulásban, a munkában és a közéletben egyre inkább egyenrangúvá váltak a férfiakkal, anyai és háziasszonyi szerepük jelentősége pedig csökkenni kezdett. A háború felgyorsította ezt a folyamatot.

Nyilvánvalóvá vált, hogy a háborút az nyeri meg, akinek emberben és fegyverben több a tartaléka. **1917-ben Oroszország kilépett**, a nála sokkal erősebb **USA viszont belépett az antant oldalán**, amely így fölénybe került. 1918 őszén **a központi hatalmak letették a fegyvert**, anélkül, hogy addig ellenséges katona lépett volna a területükre. A háborúban 10

millió katona esett el, és közel négyszer annyian sebesültek meg, közülük sokan egész életükre rokkanttá váltak.

A békekötés

Franciaországa békeszerződéssel igyekezett tönkretenni Németországot és szövetségeseit, megakadályozva ezzel, hogy azok később bosszút álljanak vereségükért. Hadseregük létszámát és fegyverzetét korlátozták. Értékes területeket vettek el tőlük, és súlyos pénzösszeg, úgynevezett jóvátétel fizetésére kötelezték őket, amelynek összegét nem is határozták meg előre. **Az Osztrák–Magyar Monarchiát megszüntették.** Ausztria és Magyarország kis területet tarthatott meg, a többit Románia, Olaszország és három újonnan létrehozott állam: Csehszlovákia, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (későbbi nevén Jugoszlávia) és Lengyelország kapta meg.

A fegyverszünet a harc befejezését jelenti. A békekötés a következményekről szól, és tárgyalások előzik meg. Ez utóbbiakra Párizsban, a békeszerződések aláírására pedig Párizs környéki kastélyokban került sor. Ezért "Párizs környéki békék" – vagy a Németországgal aláíratott béke helyszíné után – „versailles-i békerendszer” néven ismertek.

A vesztesek hiába tiltakoztak. **A békefeltételeket az USA és Anglia is túlzottnak tartotta.** Sikerült azokat bizonyos mértékig mérsékelniük, de így is az ellenkező hatást érték el: **Németországban mindenki meg volt győződve arról, hogy ez a békerendszer nem maradhat fenn sokáig.** Magyarországon is ez a volt a közvélemény.

Feladatok

- Keresd meg „Az első világháború Európában” című térképet. Állapítsd meg, mely országok határvidékén húzódott a) a nyugati front, b) a keleti front, c) az olasz front, d) a balkáni front. e) Nevezd meg az antant és a központi hatalmak 2-2 további szövetségeseit a szövegben említetteken kívül.
- „Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása” című és egy mai térkép segítségével sorold fel, hogy *ma* mely országok vannak az egykori Monarchia területén!
- Keress olyan képeket az interneten, melyek tükrözik a fronton harcoló katonák vagy a hátszágban élők helyzetét, életkörülményeit!

3.C) Diktatúrák a két világháború között

A szélsőséges pártok megerősödése

A pártok olyan szervezetek, amelyek célja a hatalom birtoklása. A baloldali pártok nagyobb egyenlőséget követeltek: mindenkinek választójogot ígértek, sőt azt, hogy a tőkésnek használnak nagyobb részét osztják szét a munkások között. A jobboldali pártok

nem vagy csak óvatosan kívántak változtatni a fennálló renden. A mérsékelt pártok békés módon, választási győzelemmel igyekeztek megszerezni a hatalmat, míg a szélsőséges pártok akár erőszakkal is

Az ipari forradalmak idején a munkások rossz körülmények között éltek. Sok kiskereskedő és kisiparos, aki kis bolttal vagy műhellyel rendelkezett, nehéz helyzetbe került a hatalmas, gyakran nemzetközi nagyvállalatok által támasztott versenyben. A világháború kiélezte ezt a helyzetet. A háborút követően **a szegényebb országokban szélsőséges pártok jutottak hatalomra**, mivel **jólétet és biztonságot ígértek** a tömegeknek. **A közösséghez tartozás új érzését** is lehetővé tették azok számára, akik az ipari fejlődés folytán elszakadtak hagyományos közösségeiktől. **A szélsőbaloldali (kommunista) pártok a munkások, a szélsőjobboldali (fasiszta, nemzetiszocialista) pártok pedig a nemzet fölemelését ígérték.** Közös jellemzőjük, hogy **diktatúrát vezettek be. A többi pártot betiltották (egypártrendszer).** **A velük szembeállók, sőt olykor egész embercsoportok jogait semmibe vették. Hatalmukat megtévesztő ígérgetéssel (propaganda),** vagy ha ez kevésnek bizonyult, **az emberek megfélemlítésével (terror) tartották fenn.**

Az emberi jogok közé soroljuk például az élethez, a szabadsághoz, a tulajdonhoz való jogot, a vallás, a szólás, a sajtó és a gyülekezés szabadságát. Ezek mindenkit egyformán megilletnek, minden embernek és az államnak is kötelessége tiszteletben tartani őket.

A Szovjetunió

Hatalmas méretei ellenére az Orosz Birodalom volt Európa egyik legszegényebb országa. A világháborús nélkülözés hatására **1917 elején forradalom tört ki**, az utolsó cár lemondott. **A kommunisták (itteni nevükön: bolsevikok) ősszel puccsot hajtottak végre. Diktatúrát vezettek be**, melynek élén **Lenin állt.** Több évig tartó polgárháborúban az ország egész területére kiterjesztették a hatalmukat. **Az állam új neve Szovjetunió lett.**

A forradalom és a puccs (vagy más néven államcsíny) kísérlet a hatalom erőszakos megszerzésére. Az előbbi tömegek támogatásával történik, az utóbbi szűkebb csoport összeesküvése.

A munkások és a parasztok érdekeire hivatkozva elkobozták **a gyárakat és a földeket** tulajdonosaiktól, és **állami tulajdonba vették őket. Erőltetett iparosításba kezdtek**, hogy felzárkózzanak a fejlettebb országokhoz. **Előre meghatározták**, hogy a következő években **miből mennyit kell termelni (tervgazdálkodás).** Az adott mennyiségnek minden áron el kellett készülnie. A minőséggel kevésbé törődtek, sem azzal, hogy a munkásoknak gyakran erejükön felül kellett dolgozniuk. Még rosszabb volt a helyzet a mezőgazdaságban, amelynek a fejlesztésére egyáltalán nem költöttek. **Sok millió ember halt éhen** az élelmiszerhiány és a termények kötelező beszolgáltatása miatt. Aligha véletlenül **elsősorban az ukrán vidékeken**, ahol korábban, a polgárháború idején sokan a kommunisták ellen harcoltak.

A diktatúrákban nincs valódi igazságszolgáltatás, a bíróságok a párt utasításai szerint járnak el. Gyakran ártatlan embereket ítélnak el hamis bizonyítékok alapján, úgynevezett koncepciók (=előre megtervezett, eldöntött) perekben.

Lenint követően három évtizeden át **Sztálin állt a párt élén**. A diktátor **személyi kultuszt vezetett be**: őt magát, a képmását, a szavait föltétlen tiszteletben és rajongásban kellett részesíteni. Üldözési mániája súlyosbította a terrort. **Kivégeztette vagy kényszermunkatáborba** (orosz nevén: **a GULAG-ra**) **küldte** a hadsereg vezérkarának és közeli **munkatársainak nagy részét**, de **az egyszerű emberek sem érezhették magukat biztonságban**.

A náci Németország

Németországban **a nemzetiszocialista párt** (német nevéből röviden: náci párt) **parlamentáris úton**, azaz a választásokat megnyerve **jutott hatalomra 1933-ban**. Ennek az volt az oka, hogy az országot tönkretette a háborús jóvátétel, majd az 1929-től kezdődő gazdasági világválság. Tömegek váltak munkanélkülivé. A nácik **jólétet és a békeszerződés felülvizsgálatát** (idegen szóval: **revízióját**) **ígérték**. Így lett vezetőjükből, **Hitlerből kancellár** (= a miniszterelnöki tisztség németországi neve). A diktatúra **gazdaságilag sikeres** volt, nem utolsósorban a hadiipar fejlesztésének köszönhetően.

A Szovjetuniótól eltérően itt nem kellett mindenkinek rettegnie. A más nézeteket hangoztatókat azonban elhallgattatták, koncentrációs táborba (=gyűjtőtábor) zárták vagy megölték. A náci fajelmélet rangsorolta a népeket: a németeket nyilvánította a legkiválóbb nemzetté, a zsidókat pedig elpusztítandó ellenséggé. Megvonták állampolgárságukat, bizonyos foglalkozásokat nem űzhettek. Erőszakos megfélemlítő akciókkal: tulajdonuk megrongálásával és gyilkosságokkal igyekeztek őket kivándorlásra kényszeríteni.

Feladatok

- Keress képet az interneten a) az ukrán éhínségről („holodomor”) és b) a GULAG-ról!
- Nézz utána, Hitler melyik országban és mikor született, hol tanult, hogyan vett részt az első világháborúban!
- Keress információt arról, miről szólt Hitler hírhedt műve, a Mein Kampf!

4. A forradalmak és a Horthy-korszak

4.A) A forradalmak időszaka (1918–1920)

Az őszirozsás forradalom

Magyarország felnőtt férfi lakosságának az egyharmada meghalt vagy megsebesült az első világháborúban. **1918 októberében a háborús vereség forradalom kirobbanásához vezetett. A hatalom a** korábbi ellenzéki pártokból szerveződő **Nemzeti Tanács kezébe került, melyet Károlyi Mihály gróf vezetett. Kikiáltották Magyarország függetlenségét és a köztársasági államformát**. Minden felnőtt férfi és az írni-olvasni tudó nő választójogot

kapott. Papíron **megvalósult** tehát a **demokrácia**, bár **választásokat** a nehéz helyzet miatt egyelőre **nem tartottak**. **Döntöttek a földosztásról, de azt nem tudták végrehajtani**. Az antant támogatásával a **szomszédos országok hadseregei** az őszi és a téli hónapokban **megszállták az ország nagy részét**, sok magyar többségű területet is. **Károlyi** bízott az igazságos békében, ezért **nem kísérelte meg a fegyveres ellenállást**. **Megindult a menekültáradat** az ország közepe felé, **súlyosbítva az élelmiszer- és fűtőanyaghiányt**. **A pénz elértektelenedett** (infláció). Az emberek egyre kevésbé bíztak a kormányzatban. Mikor **1919 márciusában** az antant azt követelte, hogy Magyarország további területeket adjon át Romániának, a Nemzeti Tanács kezéből kicsúszott az irányítás. **A szélsőbaloldali Kommunisták Magyarországi Pártja államcsínyel megszerezte a hatalmat**.

A forradalom napjaiban a frontról hazatérő katonák kitépték sapkájukból a Monarchia hadseregének jelvényét, és helyébe őszirózsát tűztek. Ebből ered a forradalom és az azt követő öt hónapos időszak neve.

A Tanácsköztársaság

A Kun Béla által irányított diktatúra az oroszországi bolsevikok mintáját követte. **A katasztrofális gazdasági és közellátási helyzetet azonban súlyosbították az államosítást elrendelő intézkedések**. A kormányzat az ország megvédése révén igyekezett támogatókat szerezni. **A napok alatt felállított Vörös Hadseregnek** májusban és júniusban **sikerült visszafoglalnia a Felvidék keleti sávját**, majd **mégis kiűrtették azt**. A tanácshatalom ekkorra már nagyon meggyengült. Ezt jelezte a vasutasok sztrájkja, egy parasztfelkelés és egyes budapesti katonai egységek lázadása is. **Augusztus elején**, amikor a román hadsereg átkelt a Tiszán és megindult a főváros felé, **a Forradalmi Kormányzótanács lemondott**. A népbiztosok elmenekültek. Budapest román megszállás alá került.

A „tanács” az orosz „szovjet” szó megfelelője. Így nevezték a kommunisták által létrehozott helyi és országos irányító testületeket. A kormány neve például „Forradalmi Kormányzótanács” lett, tagjait népbiztosoknak nevezték.

Az ellenforradalom

Az antant támogatásával kisebb magyar haderő jött létre Szegeden **Horthy Miklós parancsnoksága alatt**. **A Nemzeti Hadsereg** ősszel a Dunántúlon át **Budapestre vonult**. **1920 elején** országgyűlési **választásokat tartottak, amelyet a jobboldali pártok nyertek meg**. Az új parlament visszaállította a királyságot, és **márciusban** – a királyi trón üresedése idejére – **Horthy Miklóst kormányzóvá választották**. Ezzel kezdetét vette a Horthy-korszak, mely 1944-ig tartott.

Az ellenforradalom elnevezés abból ered, hogy ezekben a hónapokban visszavonták, megszüntették az előző két forradalmi időszak intézkedéseit, visszaállítva az 1918

októbere előtti állapotot. Ezt a baloldali kormányzatokból kiábrándult közvélemény és az antant is támogatta.

Feladatok

- Keresd meg az interneten a szövegben szereplő politikusok arcképét. Van-e szobruk Budapesten? (<http://www.budapest-foto.hu/Budapest%20szobrai.htm>) Neveztek-e el róluk utcát, teret, közintézményt?
- Keresd meg az interneten a Tanácsköztársaság plakátjait! Milyen témákról szólnak? Mi lehetett a szerepük?

4.B) A trianoni béke

A Magyarországgal kötött békeszerződést 1920. június 4-én írták alá a versailles-i kastély parkjában álló Nagy-Trianon kastélyban. Rendelkezései szerint **Magyarország területe a korábbi kb. 320 ezer km²-ről 93 ezer km²-re csökkent. Romániáé lett kb. 100 ezer km², Csehszlovákiáé 60 ezer km², a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságé szintén 60 ezer km² (ebből 40 ezer km² az autonóm Horvátország területe) és Ausztriáé 4 ezer km².**

Az elcsatolt területek lakossága 2/3 részben nem magyar volt – ebből a szempontból tehát a béke igazságos volt. **Idegen uralom alá kényszerült** ugyanakkor **körülbelül 3,3 millió magyar, akiknek nagyjából a fele az új határok mentén, tisztán magyar vagy magyar többségű területeken lakott.** Lehetett volna tehát etnikailag igazságosabb határvonalat húzni.

A szomszédos országok eleinte a békében végül rögzítettekénél többet követeltek, amit az angol és az amerikai delegációnak sikerült némileg mérsékelnie. **Elutasította azonban a békekonferencia Magyarországnak azt a kérését, hogy népszavazás dönthessen legalább a magyar többségű területek hovatartozásáról.** Sopron esetében ezt utólag mégis sikerült elérni, így a város (és környéke) végül Magyarországnál maradhatott.

A Magyarországra kényszerített béke sokkolta az itthoni közvéleményt. Felülvizsgálata vált a külpolitika legfőbb céljává. „Mindent vissza” – ezt követelték a revíziós propagandát szolgáló térképek, plakátok, írások. A józanabb politikusok azonban tudták, hogy inkább csak részleges, etnikai elvű revízióra van esély. Sokáig erre sem nyílt lehetőség.

A szomszédos országok magyarsága

A két világháború között **a szomszédos országok magyarsága egyre nehezebb helyzetbe került.** Mindenütt földosztást hajtottak végre, ami a szegény rétegek szempontjából már régóta szükséges volt, ám a zömmel **magyar birtokosok vagyonát** most nagyrészt **nem magyar parasztok között osztották szét.** Sok iskolában **viasszaszorult** vagy egészen megszűnt **a magyar tannyelvű oktatás,** a megmaradt intézmények fenntartását jórészt a magyar nyelvű egyházak és az anyaország vállalta magára.

Feladatok

- Sorold föl atlaszod segítségével, mely megyékben voltak olyan magyar többségű területek, amelyek közvetlenül az új határok külső oldalára kerültek!
- Gyűjts információkat Bánffy Miklós grófról, Kós Károlyról és Esterházy János grófról, akik a szomszédos országokban élő magyarság politikai és szellemi vezetői voltak a két háború között!

4.C) Gazdaság, oktatás, társadalom

A gazdaság

A Horthy-korszak kezdetén Magyarország gazdasága nehéz helyzetben volt. **A világháborús összeomlást súlyosbította a területi veszteség: sok nyersanyagból behozatalra szorultunk, több iparágban túltermelés keletkezett.** A korona elértéktelenedett. **A húszas évtizedben, Bethlen István gróf miniszterelnöksége idején mégis sikerült talpra állni. Létrejött a Magyar Nemzeti Bank, bevezették az új pénzt, a pengőt.** A lakások többségében – a nagyobb településeken – volt már villany, megindult a vasútvonalak villamosítása, létrejött a Magyar Rádió. Legfontosabb külkereskedelmi partnerünk a '20-as években még Ausztria és Csehszlovákia, a '30-as évektől azonban Németország lett. A korszak végén **gazdasági teljesítményünk (GDP/fő) a nyugat-európai országokénak 1/2-e, Ausztriáénak 7/10-e volt.**

Az oktatás

Sok pénzt költöttek az oktatásra, mert úgy vélték, hogy a magyar lakosság műveltségbeli fölénye növeli a revízió esélyét. Az iskolatípusok nem változtak a dualizmus korához képest. **A húszas években, amikor Klebelsberg Kunó gróf volt a vallás- és közoktatásügyi miniszter, számos új iskola épült ott, ahol eddig nem volt: az aprófalvakban és a tanyákon. Az analfabetizmus aránya 5% közelébe esett vissza, ami a nyugat-európai átlagnak felelt meg. Minden 10. gyerek járt már középiskolába, ahol a német maradt a kötelező idegen nyelv. A kolozsvári egyetemet Szegedre, a pozsonyit Pécsre költöztették.**

A társadalom

Rétegződése és az egyes rétegekhez tartozók aránya **hasonló volt, mint a dualizmus korában. A szegényparasztság,** amely a lakosság egyötödét tette ki, **továbbra is emberhez méltatlan körülmények között tengődött.** A korszak elején végrehajtott földosztás alig változtatott ezen, mert a legtöbb rászoruló mindössze néhány hold földet kapott. A városban élő szegény réteg, **a munkások élete** azonban **könnyebbé és kényelmesebbé vált: munkaidejük csökkent napi 8, azaz heti 48 órára, és volt már évi 6 nap szabadságuk is.**

Az átlagkereset 50 pengő körül volt. Ez nagyjából a 20-30 holdas birtokos parasztok, a szakmunkások és a kispolgárok jövedelmének felelt meg. A középosztálybeliek ennek 2-20 szorosát keresték: a korabeli dalszöveg szerint „havi kétszáz pengő fixszel az

ember könnyen viccel.” A szegényparasztok viszont gyakran az átlag feléből voltak kénytelenek élni.

Az egyes rétegek továbbra is mereven elhatárolódtak egymástól. Erre példa a sokféle megszólítás és címzés (tekintetes, nagyságos, méltóságos, kegyelmes stb.), amely még mindig a származáshoz vagy a hivatali beosztáshoz igazodott.

Feladatok

- Sorolj föl atlaszod segítségével olyan bányá- és iparvidékeket, amelyek a szomszédos országokba kerültek!
- Keress képeket, amelyek a pengőt ábrázolják! Milyen képek díszítették az egyes címleteket?
- Keresd meg az interneten a szövegben szereplő politikusok arcképét, budapesti szobraikat, a róluk elnevezett utcákat!
- Gyűjts képeket a szegedi egyetem épületeiről, amelyek ekkor épültek!

4.D) A politikai rendszer. A zsidókérdés

A politikai rendszer

A Horthy-korszak politikai rendszere a dualizmus kori berendezkedés folytatása volt. Legfontosabb elemei: a választott parlament, a neki felelős kormány és az államfő. Jóval több embernek volt azonban választójoga, mivel annak feltétele már nem a vagyon, hanem az elemi iskolai végzettség lett (4 osztály férfiak és 6 osztály nők esetében). A korhatár magasabb volt a mainál (férfiaknál 24, nőknél 30 év). Így nagyjából **a 18 évesnél idősebb lakosság fele szavazhatott. Vidéken azonban továbbra is nyílt volt a szavazás,** azaz szóban kellett nyilatkozni a szavazóbizottság előtt. Mindezek a szabályok **megakadályozták a szélsőséges pártokat abban, hogy a parlamentbe jussanak, de a mérsékelt baloldalt is abban, hogy hatalomra kerüljön.** Az egész korszakban, ahogy korábban a dualizmus idején is, **a jobboldali kormánypárt nyerte az összes parlamenti választást.** E párt képviselőinek többsége mérsékelt nézeteket vallott, legalábbis a húszas évtizedben.

Demokráciáról akkor beszélünk, ha minden felnőttnek van választójoga, azaz a választójog általános. További feltétele az emberi jogok maradéktalan érvényesülése.

Több európai országtól eltérően tehát a két háború közötti Magyarországon **nem alakult ki diktatúra, de több más európai országtól eltérően demokrácia sem.** Ez **Bethlen István miniszterelnök tudatos műve volt.** A kormányzónak, akiről a korszak a nevét kapta, valójában nem volt döntő szerepe a rendszer kialakításában. Hatalma kisebb volt, mint korábban a királyé.

A zsidókérdés

Az első világháború kiélezte a jelentős részben zsidó közép- és nagypolgárság és a nemesi közép- és nagybirtokos réteg közötti ellentétet. **Mivel az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság sok vezetője zsidó származású volt, a közvélemény – igazságtalan általánosítással – a zsidókat hibáztatta a két forradalmi kormányzat hibáiért, sőt a háborús vereségért és a trianoni békéért is. Az antiszemitizmus nyílttá vált.**

Sokan örömmel vagy közönyösen figyelték a zsidókat sújtó jogsérelmeket, és sajnos kevesen voltak, akik nyíltan szembeszálltak az igazságtalansággal. Így tett például Bartók Béla, Kodály Zoltán és Móricz Zsigmond, akik másokkal együtt kiáltványban tiltakoztak már az első zsidótörvény ellen, és azt írták, hogy arra majd „valamikor minden magyarnak szégyenkezve kell gondolnia”.

A korszak legelején az úgynevezett numerus clausus törvénnyel igyekeztek csökkenteni a zsidó vallásúak részarányát az egyetemeken. Ezt később Bethlen Istvánnak sikerült eltörölnetnie. **A harmincas években** azonban a parlamenti képviselők, a kormányzat és a tisztikar egyre nagyobb része vált szélsőjobboldalivá. Döntő szerepet játszott ebben, hogy a revíziós célkitűzést a fasiszta Olaszország, majd a náci Németország támogatta leginkább. A szélsőjobboldali eszméktől elhatárolódó politikusok háttérbe szorultak, maga Bethlen például kilépett a kormánypártból, amelyet egykor ő alapított. **A szélsőséges politikusok viszont szívesen engedtek a német sürgetésnek. Így születtek meg 1938-tól kezdve a zsidótörvényeknek nevezett újabb jogfosztó előírások, amelyek azokra is vonatkoztak, akik maguk nem, de a szüleik vagy nagyszüleik zsidó vallásúak voltak.** Először egyes foglalkozásokban korlátozták a részarányukat, végül megtiltották nem zsidókkal való házasságkötésüket is. Mindez véget vetett a zsidóság fokozatosan előrehaladó beilleszkedésének.

Feladat

- Keress példát olyan európai országokra, amelyekben már ebben a korban is általános választójog volt! Keress diktatúrákat!

5. A második világháború

5.A) Út az újabb világégéshez. A háború első szakasza (1939–1941)

Hitler hódításai a háború előtt

Hitler a versailles-i békében elvesztett területek visszaszerzését és újabbak megszerzését tűzte ki célul. Ezért a békeszerződés tilalma ellenére fegyverkezni kezdett. Szövetséget kötött a békerendszerrel szintén elégedetlen Olaszországgal és a Távol-Keleten terjeszkedő Japánnal, kialakult a „tengelyhatalmak” tömbje. 1938-ban Németországhoz csatolta Ausztriát, majd Csehszlovákia németlakta területeit. Az USA távol tartotta magát az európai ügyektől, Anglia pedig azért nem szállt szembe Hitler törekvéseivel, mert úgy vélte, hogy az meg fog elégedni az békeszerződés ésszerű

revíziójával. **A németek azonban 1939-ben először Csehország maradékát kebeleztek be, majd szeptember 1-jén megtámadták Lengyelországot.** Anglia és Franciaország ekkor hadat üzent Hitlernek: **megkezdődött a második világháború.**

A lengyel és a finn háború

Lengyelország sorsát végleg megpecsételte, hogy a támadás előtti napokban **Hitler megnemtámadási szerződést kötött a Szovjetunióval, amely** így nem sietett Lengyelország segítségére, sőt nem sokkal később **maga is csatlakozott a támadáshoz.** A lengyel hadsereg pár hét alatt összeomlott, **az országot a két szomszédos nagyhatalom felosztotta egymás között. A szovjetek** még abban az évben **bekebelezték a Balti-államokat, és megtámadták Finnországot,** amelynek azonban sikerült megvédenie magát, noha egy kisebb területet elveszített.

Nyugat-Európa megszállása

1940-ben Németország néhány hét leforgása alatt **elfoglalta Dániát és Norvégiát, a Benelux-államokat és Franciaországot.** Az utóbbi északi részét megszállták a németek, a déli részből pedig velük együttműködő (idegen szóval: kollaboráns) „bábállamot” hoztak létre. Az év második felében **a német bombázók Anglia ellenállását igyekeztek megtörni. A Churchill miniszterelnök által kormányzott szigetországot azonban nem sikerült sem elfoglalniuk, sem együttműködésre kényszeríteniük.**

Támadás a Szovjetunió és az USA ellen

1941-ben Hitler újra kelet felé fordult, hogy a Szovjetunió nyersanyagokban gazdag területeinek elfoglalásával jusson új háborús erőforrásokhoz. **A németek először Jugoszláviát és Görögországot foglalták el,** hogy a támadást dél felől biztosítsák. **Sztálint,** mivel bízott a két évvel korábban megkötött egyezményben, **váratlanul érte a Szovjetunió ellen 1941 közepén meginduló óriási erejű támadás.** A németek átütő sikert értek el, hatalmas területek kerültek a kezükre. **A tél beálltának idejére azonban a villámháborús lendület megtört, az előrenyomulás megállt.**

1941 végén Japán hadüzenet nélkül **megtámadta az Amerikai Egyesült Államok Pearl-Harbor-i katonai bázisát,** amely Hawaii szigetén feküdt. **A Rooseveltnél által irányított USA, mely korábban is támogatta Angliát és a Szovjetuniót, hadviselő féllé vált. E három ország együttes neve: „szövetségesek”. Ellenfeleik, a német–olasz–japán „tengelyhatalmak”** azonban 1941/42 telén sikereik csúcsán voltak.

Feladatok

- Sorold föl a) a háborúban semleges európai államokat, b) a tengelyhatalmak szövetségeseit, c) a tengely által megszállt államokat 1941 végén!
- Keress az interneten képeket vagy filmrészleteket a hadieseményekről!
- Sorolj fel olyan filmeket, amelyek a háborúnak ezt a szakaszát dolgozzák föl!

5.B) A tengelyhatalmak veresége (1942-1945). A háború embertelensége

A „fordulat éve”

Az USA hadbalépésével a szövetségesek javára fordultak az erőviszonyok. **A tengely országai 1942 nyara és 1943 nyara között három fronton szenvedtek el stratégiai vereséget. Midway szigetekenél az amerikai repülőgép-anyahajók legyőzték a japán anyahajókat, megkezdődött a japánok visszaszorítása a Csendes-óceánon. Az egyiptomi El-Alamein nevű helységeknél a legendás brit tábornok, Montgomery csapatai megállították a szintén legendás Rommel tábornok által vezetett német előrenyomulást. A németek hamarosan nemcsak Észak-Afrikát veszítették el, hanem Olaszország déli része is a brit és amerikai csapatok kezére került. A szovjet fronton Sztálingrád sikertelen ostroma volt a fordulópont, amely után megindult a szovjet előrenyomulás nyugati irányba.**

A háború vége

1944 nyarán a szövetséges erők Eisenhower amerikai tábornok irányításával partra szálltak Normandiában, majd megindultak a német határ felé. A keleti front az év végén már Magyarországon és Lengyelországon húzódott keresztül. A frontok hamarosan elérték Németországot. Hitler öngyilkosságát követően a németek 1945. május 8-án feltétel nélkül letették a fegyvert.

1943-ban a szövetséges vezetők: Roosevelt, Churchill és Sztálin Teheránban találkoztak. Megegyeztek abban, hogy a következő évben új frontot nyitnak Németország ellen. Churchill szerette volna megakadályozni, hogy Kelet-és Közép-Európa szovjet megszállás alá kerüljön, ezért a Balkán-félszigetet javasolta színhelyül. Az USA azonban ragaszkodott ahhoz, hogy a támadás Franciaországból induljon. 1944-ben Churchill Moszkvába utazott, hogy legalább Kelet-Európa egy részében biztosítsa a nyugati befolyást. 1945-ben a három vezető Jaltában véglegesítette az európai megszállási övezeteket.

Az elkeseredett japán védekezés hatására **az USA úgy döntött, hogy beveti az éppen ekkor elkészült atombombát. Hirosima, majd Nagaszaki városának elpusztítását követően Japán is letette a fegyvert. A második világháború 1945. szeptember 2-án véget ért.**

A háború embertelensége

A háború felfoghatatlan pusztítást okozott. **Az 52 millió halálos áldozat fele a civil lakosság köréből került ki, noha nemzetközi egyezmények tiltották az ellene irányuló erőszakos és hadi cselekményeket. Az emberiség alighanem eddigi történetének mélypontjára jutott el a holokauszt, falvak teljes lakosságának kiirtása, nők tömegeinek megerőszakolása, hadifoglyok megkínzása és megölése, egész városok elpusztítása hagyományos bombák és végül az atombomba bevetése által.**

A németek a háború kezdetétől gettókba zárták az általuk uralt területeken élő zsidókat, majd 1942-től koncentrációs táborokba deportálták őket. Itt a még munkaképeseket

dolgoztatták, a többieket meggyilkolták. A holokauszt során a 10 milliós európai zsidóságból 6 millió ember életét oltották ki.

Feladatok

- Keress az interneten képeket vagy filmrészleteket a háború e szakaszáról!
- Milyen, az említett eseményeket feldolgozó filmeket ismersz?
- Atlaszod segítségével állapítsd meg, mely európai országok lakossága szenvedte el a legnagyobb arányú veszteséget!

5.C) Magyarország a háború első szakaszában

A revíziós sikerek

A háború küszöbén, **a német területszerzések árnyékában sikerült a Trianonban elvesztett területek egy részének visszaszerzése.** Amikor Hitler **1938-ban** Olaszország, Anglia és Franciaország egyetértésével bekebelezte Csehszlovákia németlakta területeit, a nagyhatalmak a csehszlovák-magyar határ módosításához is hozzájárultak. **Az 1. bécsi döntés révén Magyarország** 12 ezer km²-t, **a Felvidék határ menti, nagy többségében magyarok által lakott részét kapta vissza.** **1939-ben,** Csehország maradványának német bekebelezésekor Szlovákia függetlenné vált, **a magyar hadsereg pedig megszállta Kárpátalja szintén 12 ezer km²-nyi, ruszinok által lakott hegyvidéki részét.**

Gróf **Teleki Pál miniszterelnök** (1939–1941) **igyekezett kimaradni a háborúból.** Lengyelország lerohanásakor nem engedte meg a német csapatok átvonulását hazánkon, és befogadta a lengyel menekülteket. **A politikusok, katonatisztek és a közvélemény zöme azonban nem bánta, hogy a revízióért cserébe Németország szövetségeseivé válunk.** **1940-ben** Hitler jóvoltából került **sor került a 2. bécsi döntésre, melynek révén visszakerült Észak-Erdély** 43 ezer km²-nyi területe, **nagyjából egyenlő arányban magyar és román lakossággal.** **Ezt követte 1941-ben,** Jugoszlávia német lerohanásakor **a Délvidék** 12 ezer km² nagyságú, **vegyes lakosságú, nyugati és középső részének visszaszerzése.**

Teleki a német befolyás ellensúlyozására barátsági szerződést kötött az utolsó semleges szomszédunkkal, Jugoszláviával. A Jugoszlávia elleni támadáskor azonban várható volt, hogy Hitler Magyarországot is megszállja, ha nem engedjük át csapatait. Az együttműködésért cserébe viszont újabb területeket ígért. Anglia ez utóbbi esetre hadüzenettel fenyegetett. Úgy tűnt, Magyarország mindenképp elveszíti semlegességét. A kormány engedett a német kérésnek, ezt követően azonban Teleki öngyilkos lett. Erre is tekintettel az angolok mégsem üzentek hadat.

Belépés a háborúba

Mikor Németország megtámadta a Szovjetuniót, **a magyar vezetők jelentős része a németek végső győzelmére számított. Ezért hadat üzentek az egyébként is gyűlölt Szovjetuniónak.** Magyarország ekkor vált hadviselő féllé.

A hadüzenet ürügye az volt, hogy felségjelzés nélküli repülőgépek bombázták az ország északkeleti részét. Az akciót a magyar vezetés szovjet támadásként értelmezte, noha a Szovjetunió ezt tagadta, és kérte, hogy maradjunk semlegesek. Magyarország később az USA-nak is hadat üzent.

A sztálingrádi fordulat idején, 1943 **elején** következett be a magyar hadtörténet egyik nagy katasztrófája. **A 200 ezer főt számláló 2. magyar hadseregnek kellett volna tartania a Don folyó mentén a keleti front egy szakaszát.** A kemény téli hidegben, megfelelő felszerelés és tartalékok hiányában azonban **összeomlott a szovjet támadás súlya alatt.** Német nyomásra a hadvezetés megtiltotta a visszavonulást, **a katonák többsége odaveszett.**

Feladatok

- Keress az interneten képeket, filmrészleteket a bécsi döntésekkel, a kárpátaljai és a délvidéki bevonulással és a doni katasztrófával kapcsolatban!
- Gyűjts információkat Teleki Pálról! Hol van köztéri szobra, hol neveztek-e el róla intézményt, utcát?

5.D) A borzalmak esztendeje: 1944-1945

A német megszállás

A háborús fordulat idején **a kormányzó titkos tárgyalásokba kezdett Angliával Magyarország átállásáról.** A német hírszerzés azonban tudomást szerzett ezekről. **1944 tavaszán a német csapatok megszállták Magyarországot. Eddig az időpontig az ország viszonylag jól átvészelte a háborút.** Területén nem voltak hadmozdulatok, nem érte nagyobb légitámadás sem. A 800 ezer fős zsidóság élete a munkaszolgálatosok kivételével nem került veszélybe, ami egyedülálló volt a németekkel szövetséges országok sorában.

A zsidónak minősülő férfiak a háború kezdete óta fegyvertelen munkaszolgálatot teljesítettek a hadsereg kötelékében. Sorsuk nagyban függött attól, hogy katonai parancsnokaik hogyan bántak velük.

A német megszállás után, tehát 1944 tavaszán a zsidókat sárga csillag viselésére kötelezték és a városokban gettókba, vidéken gyűjtőtáborokba zárták, majd innen megsemmisítő táborokba vitték őket. Hasonló sorsra jutott a magyarországi cigányok egy része is. Utoljára a budapesti zsidók deportálására került volna sor, ezt azonban a kormányzó megakadályozta.

A főváros zsidóságának egy része 1944 őszén és telén tömeggyilkosságok áldozatává vált, amelyet a nyilasok a Duna-parton és más színhelyeken hajtottak végre.

A lakosság zöme mindezt félelemmel, közönyösen, esetleg kárörvendve figyelte. Voltak azonban olyan diplomaták, keresztény egyházi intézmények és személyek, sőt egyszerű emberek is, akik igyekeztek bujtatni vagy más módon segíteni az üldözötteket, akár saját életük kockáztatásával.

A megszállást követően kinevezett új kormány azonban a németek utasításait hajtotta végre. A vidéki zsidókat az auschwitzi koncentrációs táborba deportálták és meggyilkolták. Az ellenzéki pártokat, újságokat betiltották, sokakat letartóztattak. Újabb magyar hadsereget küldtek a frontra. Mivel a kormányzó a helyén maradt, a szövetségesek Magyarországot nem áldozatnak, hanem kollaboráns országnak tekintették. Így megkezdődtek az angol és amerikai bombázások.

A nyilas uralom

Miután a keleti front elérte az ország területét, Horthy kísérletet tett arra, hogy átálljon a szovjetek oldalára, és véget vessen az értelmetlen harcnak. **A németek azonban meghiúsították az 1944 őszén végrehajtott kiugrási kísérletet. A kormányzót lemondatták, a hatalom a szélsőjobboldali Nyilaskeresztes Párt kezébe került. Ennek vezetője, Szálasi Ferenc a németek oldalán kívánt harcolni, mert még mindig hitt a végső győzelemben. Az ellenállókat elfogták és megölték. Megkezdődött a budapesti zsidóság üldözése és munkaszolgálatosok meneteinek elindítása Németország felé. Magyarország további fél évre a harcok színtere maradt, ami mérhetetlen szenvedés forrásává vált. 1944–45 telén zajlott Budapest ostroma, amely nagyon súlyos károkat szenvedett.**

A szovjet felszabadítás és megszállás

A harc 1945 tavaszáig tartott. A szovjet hadsereg ekkorra kiűzte a német csapatokat. Felszabadulás volt ez: a háború, a német megszállás és a nyilas uralom alól. Ugyanakkor megszállás is: a szovjetek 600 ezer katonát és civilt hurcoltak el hadifogságba, sok százezer nőt megerőszakoltak, az országot kifosztották, majd több évtizeden át tartó diktatúrát építettek ki. A háborúnak Magyarországon 900 ezer áldozata volt, akiknek körülbelül a felét a holokauszt során ölték meg.

Feladatok

- Milyen, a holokauszttal kapcsolatos irodalmi műveket, filmeket ismersz?
- Keress képeket, filmrészleteket az ostrom utáni Budapestről!

6. Magyarország a hidegháború korában

6.A) A hidegháború kora (1945–1990)

A kétpólusú világ

A második világháború végére két katonai szuperhatalom maradt a világban. A Szovjetunió kommunista diktatúrákat hozott létre az általa megszállt országokban: Lengyelországban, Csehszlovákiában, Magyarországon, Németország keleti felében, Romániában és Bulgáriában. Ezek alkották a keleti blokkot vagy más néven a keleti tömböt. Külkereskedelmüket a KGST, hadügyeiket a Varsói Szerződés nevű szervezeteken keresztül a szovjetek irányították. **Jugoszlávia, Albánia és Kína szintén kommunista országgá vált**, bár ezek az államok a Szovjetunióval változó, sőt olykor ellenséges viszonyban voltak.

A náci főbűnösök fölött a nürnbergi perben ítéleztek. A párizsi békeszerződések visszaállították a háború előtti határokat, a Szovjetunió azonban megtartotta Lengyelország keleti felét és a Balti-államokat. Németország keleti része „cserébe” Lengyelországgé (és kis részben a Szovjetunióé) lett. A német népet kollektív bűnössé nyilvánították, és Kelet-Európából mintegy tízmillió németet kitelepítettek.

Az USA a háború után **pénzügyi segítségnyújtással**, majd az 1949-ben létrehozott **NATO** nevű katonai szervezet révén alakította ki a nyugati tömböt Európa kapitalista berendezkedésű, zömmel **demokratikus országaiból**. Ehhez tartozott Németország nyugati fele is, a keleti országrészbe ékelődő Nyugat-Berlinnel együtt. Svájc, Ausztria és Finnország semleges, de nyugati típusú ország maradt. **A két tömb határát „vasfüggöny”, azaz aknazár és drótkerítés zárta le, hogy lakosai ne meneküljenek el a magasabb életszínvonalú és szabadabb Nyugatra. Berlin közepén** ugyanebből a célból **falat húztak fel, mely a hidegháborús Európa jelképévé vált.**

A fegyverkezési verseny

Az 1945-ben létrehozott Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) fő feladata a világ békéjének biztosítása volt. A fegyverkezést mégsem tudta megakadályozni, mivel vezető szervében, a **Biztonsági Tanácsban az USA-nak és a Szovjetuniónak** (és mellettük Nagy-Britanniának, Franciaországnak és Kínának) **vétójoga volt. Az egymással ellenséges két szuperhatalom** a hagyományos fegyverek mellett **atom-, hidrogén- és később neutronbombák tömegét állította hadrendbe**. A küszöbön álló harmadik világháborúnak nem lett volna győztese: az említett nukleáris fegyverek **sokszorosán elegendő erőt képviseltek a teljes földi élet elpusztítására**. Az állandó feszültség ellenére a két szuperhatalom nyílt összecsapása nem következett be (innen ered a „hidegháború” elnevezés). A legkritikusabb napokat talán 1962-ben élte a világ, amikor a Szovjetunió az amerikai kontinensre, a vele szövetséges Kubába készült atomfegyvereket telepíteni, miután az USA ugyanígy tett Törökországban. Az USA fenyegetésére végül a szovjetek meghátráltak.

Nagy-Britannia és Franciaország a második világháború végén még hatalmas gyarmatbirodalommal rendelkezett, amelyek azonban 1970-re lényegében megszűntek. Mivel a függetlenné vált gyarmatok zöme nem tartozott egyik tömbhöz sem, gyakran a „harmadik világ” elnevezést alkalmazták rájuk.

A kommunizmus bukása

A 80-as években nyilvánvaló vált, hogy a Szovjetunió elvesztette a gazdasági versenyt. Az USA ekkor olyan rakétaelhárító rendszer – űrpajzs – kiépítésébe kezdett, mely atomháború esetén megvédte volna a szovjet ellencsapásoktól. Mivel a Szovjetunióknak nem volt pénze hasonló rendszer telepítésére, kénytelen volt kivonni katonaságát a keleti tömb országaiból. 1989–1990-ben ezekben az országokban többpárti demokráciák jöttek létre, és szabad választásokat tartottak. A kommunisták kénytelenek voltak átadni a hatalmat. A Szovjetunió 1991-ben megszűnt és részekre bomlott. A világ egyetlen szuperhatalma az USA maradt.

Kelet-Németország beolvadt Nyugat-Németországba. A '90-es évtized során Csehszlovákia kettévált, Jugoszlávia pedig véres háborút követően hét részre bomlott fel.

Feladatok

- Történelmi atlaszod segítségével keress további jelentősebb határváltozásokat a második világháború után!
- Sorold föl, mely államok találhatóak ma Jugoszlávia helyén!

6.B) A Rákosi-korszak (1948/49–1956)

Az 1945 és 1990 közötti fél évszázad a kommunista diktatúra kora volt Magyarországon. A korszak öt részre osztható. Az első néhány és az utolsó néhány esztendő átmeneti jellegű volt: a rendszer kiépítésének és lebontásának ideje. Középen pedig az 1956-os forradalom képezi a határvonalat. Az ezt megelőző időszak neve Rákosi-korszak, az ezt követőé Kádár-korszak, mivel az előbbiben Rákosi Mátyás, az utóbbiban Kádár János volt a kommunista párt vezetője.

Az 1947-es párizsi békeszerződés visszaállította a trianoni határokat. A szomszédos államok az ottani magyar lakosságon álltak bosszút a korábbi magyar területszerzésekért (lásd az 1. feladatot).

A rendszer működése

A második világháborút követő években fokozatosan vezették be a kommunista diktatúrát. A kommunista pártnak parlamentáris úton nem sikerült többséget szereznie, ezért a szovjet hadseregre támaszkodva felszámolta a többi pártot és a civil szervezeteket. 1948/49-re megvalósult az egypárti diktatúra.

A Rákosi-korszakban is működött a parlament, a kormány, a bíróságok és a tanácsoknak nevezett helyi önkormányzatok. Ez azonban csak látszat volt: **valamennyi állami szervbe a kommunista párt** (Magyar Dolgozók Pártja, MDP) **jelölte ki a tisztségviselőket, és valamennyi a párt utasításai szerint működött.** A pártba kb. egymillióan léptek be meggyőződésből vagy érdekből. Minden nagyobb munkahelyen főfoglalkozású pártmegbízottak, úgynevezett pártfunkcionáriusok vagy párttitkárok működtek, akik az utasítások végrehajtását felügyelték. Egy iskola igazgatója például csak megbízható párttag lehetett, de őt is szemmel tartotta az iskola párttitkára! **A főtitkárt, Rákosi Mátyást a Sztálinéhoz hasonló személyi kultusz övezte.** Kettejük és Lenin arcképe „díszítette” a közintézményeket, a munkahelyeket és az iskolai osztálytermeket.

Az Államvédelmi Osztály (ÁVO), későbbi nevén Államvédelmi Hatóság (ÁVH) nem csak a rendszerrel szembeszegülőket üldözte, hanem azokat is, akik egyszerűen nem munkás vagy szegényparaszti származásúak voltak. Konceptációs perek során sokakat bebörtönöztek. Másokat ítélet nélkül internálótáborba (munkatábor) zártak. Budapestről egész családokat kitelepítettek (deportáltak) alföldi falvakba.

Gazdaság és életszínvonal

1949-re **valamennyi ipari üzemet, bankot és kereskedelmi egységet államosítottak.** Szovjet mintára **tervgazdálkodást vezettek be.** Szinte **minden erőforrást a nehézipar fejlesztésére fordítottak,** pedig ahhoz sem vasérc, sem elegendő szén nem állt rendelkezésre Magyarországon. **Használati tárgyakkól, ruhákból viszont egyre nagyobb volt a hiány.**

A háborút követően az újjáépítés volt az első feladat. Közben a pengő elvesztette értékét a világtörténelem egyik legnagyobb mértékű inflációja során (1 dollár 5*1030 pengőt ért), ezért 1946-ban bevezették az új pénzt, a forintot.

Még a háború befejezésének heteiben megszüntették és **felosztották a nagy- és középirtokokat, ami régóta áhított, történelmi igazságtétel volt** a parasztság számára. Ez magyarázza, hogy a diktatúrának néhány évvel később nem sikerült a földeket államosítania. **A parasztok többsége minden fenyegetés és erőszak ellenére ragaszkodott régi-új tulajdonához, noha a termények oroszlánrészét be kellett szolgáltatniuk** a termelési költség alatti áron. A termelés ilyen körülmények között visszaesett, hamarosan hiány, sőt **éhínség alakult ki. A lakosság mintegy fele a létminimum környékén tengődött,** újra bevezették a jegyrendszert. **Általánossá vált az elkeseredés,** mely 1956-ban forradalmi lázadásba torkollt.

Oktatás, kultúra

Az iskolákban **a tananyagot kommunista szellemben átalakították**, kötelezővé tették az orosz nyelvet. Sok tanárt elbocsátottak, a tudósok, művészek nagy részét elhallgattatták, számosan közülük emigráltak. **Csak kommunista újságok és könyvek jelenhettek meg. Az egyházakat nem sikerült felszámolni, de ellenálló vezetőiket börtönbe zárták, helyükre irányítható, a párttal együttműködni hajlandó személyeket helyeztek.** Iskoláikat államosították, a szerzetesrendeket feloszlatták. Az egyházi eredetű ünnepeket igyekeztek megszüntetni vagy legalább átnevezni. A Mikulás így lett Téalapó, a karácsony fenyőünnep, Szent István napja pedig az új kenyér és az 1949-es kommunista alkotmány ünnepe.

Feladatok

- Nézz utána, hogyan érintették a) a lakosságcsere, b) a málenkij robot illetve c) a délvidéki vérengzések a felvidéki, kárpátaljai illetve délvidéki magyarokat a háborút követő években!
- Keress olyan nagyszülőt, rokont, vagy ismerőst, akinek személyes emlékei vannak a Rákosi-korszakról. Kérd meg, meséljen arról, hogyan élte meg azt ő és családja!

6.C) Az 1956-os forradalom

1956 a legjelentősebb lázadás volt a keleti blokk történetében. **A Szovjetunióban** ekkor épp **enyhülőben volt a diktatúra**, vezetői bírálták a három évvel korábban meghalt Sztálin személyi kultuszát és terrorisztikus módszereit. **Az év nyarán** a növekvő magyarországi elégedetlenség hatására **a szovjetek leváltották Rákosit** a magyar pártvezetői posztról, **helyére azonban legközvetlenebb munkatársa**, a hozzá hasonló elveket valló Gerő Ernő **került.** Október elején a magyar pártvezetés elrendelte Rajk László kommunista vezető újratemetését, akit korábban koncepciós perben elítéltek és kivégeztek. Ez azonban kevésnek bizonyult a forradalom elkerüléséhez. Október 22-én **a budapesti Műszaki Egyetem diáksága 16 pontos kiáltványt tett közzé. Legfontosabb követelésük a szovjet csapatok kivonása és szabad, többpárti választások kiírása voltak.** Másnapra nagygyűlést hirdettek.

A forradalom győzelme

A gyűlést a megrettent pártvezetés nem merte betiltani. **A tömeg október 23-án délután Budán a Műegyetemtől, Pesten a Petőfi-szobortól indult** a Bem-térre, amivel szolidaritásukat akarták kifejezni a hetek óta tartó lengyelországi felkeléssel. **Megjelentek a Rákosi-címertől megszabadított lyukas zászlók, melyek a forradalom jelképévé váltak.** Az immáron **több százezer tüntető egy része ezután a Parlamenthez vonult**, ahol a lakosság rokonszenvét leginkább bíró kommunista vezető, Nagy Imre igyekezett lehűteni az indulatokat rögtönzött beszédével. **Mások a Városligetnél ledöntötték Sztálin szobrát, a harmadik rész pedig a Rádióhoz ment**, hogy ott beolvastassa a követeléseket. A rádió e helyett Gerő fenyegetőző beszédét közvetítette. **Eldördültek az első lövések.**

Nagy Imre 1953-ban lett Magyarország miniszterelnöke. Szovjet biztatásra enyhített a diktatúrán, megszűntek az internálótáborok, nőtt az életszínvonal. 1955-ben azonban leváltották, sőt a pártból is kizárták. A pártfőtitkár, Rákosi hatalma újra teljessé vált.

Az éjszaka folyamán **megjelentek** az utcán **a szovjet tankok**. Hatásuk a várttal ellenkező volt: **a „pesti srácok”** a Széna téren, a Corvin-közben, a Baross téren és másutt is **felvették velük a harcot**. Másnap az országban **általános sztrájk kezdődött**, sok helyen **forradalmi bizottságok és munkástanácsok vették át a hatalmat**.

A kommunista vezetés még 23-án éjjel visszavette a pártba és **újra miniszterelnökké nevezte ki Nagy Imrét**. **Ő, miután látta, hogy a forradalmat csak súlyos vérontás árán lehetne leverni, inkább elfogadta a követeléseket**. 28-án bejelentette, hogy tárgyalásokat kezd a szovjet csapatkivonásról. Új, többpárti kormányt alakított, az ÁVH-t feloszlatta. **Győzött a forradalom**, melyet a világ nagy része óriási rokonszenvvel követett. A harcok hamarosan megszűntek, helyreállt a nyugalom.

A forradalom leverése

A szovjet vezetés azonban 31-én úgy döntött, hogy felszámolja a forradalmat nagyobb fegyveres erő mozgósításával. Ennek hírére Nagy Imre bejelentette, hogy Magyarország kilép a Varsói Szerződésből és semleges kíván maradni, egyúttal segítséget kért az ENSZ-től a szovjet támadók ellen. Segítség nem érkezett. **A szovjet hadsereg november 4-én hajnalban nehéztüzérséggel támadta meg a magyar fővárost**. Nagy Imre és a forradalom többi vezetője elmenekült.

A szovjet döntésben szerepet játszott az is, hogy az USA kijelentette: nem fog Magyarország oldalán beavatkozni. Cserébe a szovjetek sem akadályozták meg az amerikai-angol-francia erők támadását a szuezi csatornát államosító szovjetbarát Egyiptom ellen.

Az utcai harcosok ellenállását a támadók egy hét alatt megtörték. Hónapokig tartott azonban, míg az általuk kinevezett új pártvezető és miniszterelnök, Kádár János megszilárdíthatta a hatalmát. Addig **sztrájkok, tüntetések követték egymást, melyeket sortűzekkel és letartóztatásokkal sikerült csak letörni**. Eközben, 1956 végén és 1957 elején mintegy **200 ezer ember menekült el az országból**. A forradalmárokon véres bosszút álltak. Az elfogott **Nagy Imrét, vezetőtársait és utcai harcosokat – összesen 350 embert – kivégezték, kb. 35 ezer embert börtönbe vagy internálótáborba zártak**. **A forradalmat „fasiszta” „ellenforradalomnak” bélyegezték, történetét meghamisították**. A nyilvánosság előtt csak így lehetett említeni egészen a rendszerváltásig.

Feladatok

- Keress olyan nagyszülőt, rokont, vagy ismerőst, akinek személyes emlékei vannak 1956-ról. Kérd meg, meséljen arról, hogyan élte meg azt ő és családja!

- Gyűjts a <http://www.budapest-foto.hu/budapestszobrai/index.html> oldalról olyan fényképeket, amelyek az 1956-os forradalommal kapcsolatos budapesti szobrokat ábrázolnak! Keress a Google Maps segítségével a forradalom szereplőinek nevét viselő utcákat, tereket Budapesten!

6.D) A Kádár-korszak (1956–1989/90)

A diktatúra átalakítása

Kádár János levonta 1956 tanulságait, és **a kommunista diktatúra jóval szelídebb változatát alakította ki**. A megtorlásokat követően **megszűnt a terror**. **Kádárt nem övezte személyi kultusz**, a rákosista-sztálinista politikusokat kiszorították a pártvezetésből. **Jóval magasabb lett az életszínvonal**, idővel **lehetett Nyugatra is utazni** (3 évente egyszer). Az irodalomban és más művészeti ágakban **megtűrtek nem kommunista alkotókat és műveket is**. Új, a nemzeti hagyományokhoz közelebb álló címet kezdtek használni, karácsony és húsvét másnapja újra munkaszüneti nap lett.

A kádári Magyarország a nemzetközi sajtóban „gulyáskommunizmus” és a „legvidámabb barakk” nevet kapta, mivel a keleti blokkban itt volt legmagasabb az életszínvonal és legnagyobb fokú a szabadság. Kádár maga szívesen jellemezte rendszerét az „aki nincs ellenünk, velünk van” mondattal, szembeállítva a Rákosi korra inkább illő „aki nincs velünk, ellenünk van” mondattal.

1956-ban világossá vált, hogy a Szovjetunió nem engedi, hogy Magyarország kiváljon a keleti blokkból. Az pedig nagyon valószínűnek tűnt, hogy ezen belül sokkal jobb életre nem lehet számítani, mint amit Kádár ajánl. A másfél évtizede tartó sorozatos csapások után ezért **az emberek elfogadták a rendszert, noha** annak alapvető jellemzői: **a szovjet megszállás, az egypárti diktatúra és a tervgazdálkodás** 1956 után is **megmaradtak**. A párt (Magyar Szocialista Munkáspárt, MSZMP) taglétszáma a korszak közepére újra az egymillióhoz közelített.

A Kádár-rendszert sem fogadták el azok a családok, amelyeket a szovjet hadsereg és a Rákosi-rendszer rémtettei vagy az 1956-os megtorlás érintett, illetve amelyek a folytatódó egyházüldözés ellenére ragaszkodtak vallásukhoz. A társadalmat titkos ügynökök, besúgó hálózata figyelte. A rendszerrel nyíltan szemben állók munkahelyi hátrányokra, a nyílt kritikusok rendőrségi zaklatásra vagy akár börtönbüntetésre számíthattak.

Gazdaság és életszínvonal

Továbbra is **a nehézipar fejlesztése volt a legfontosabb**. Néhány gépipari termékünk, például az IKARUS buszok és a RÁBA traktorok és teherautók jól eladható exportcikké váltak. Eközben azonban **az infrastruktúrára keveset költöttek**, autópálya és metró alig épült, messze elmaradtunk a nyugati világtól az egy főre jutó személyautók, telefonvonalak

számában. Többnyire **volt ugyan elegendő** élelmiszeripari, ruházati és más **használati árucikk, ezek minősége** gyakran **gyenge, választéka pedig csekély volt.**

A paraszti földeket ígérettel és fenyegetéssel **sikerült államosítani. Családtagonként 1–1 hold föld magántulajdonban maradhatott** úgynevezett háztáji gazdaságként. Az állami földekből termelőszövetkezetek és állami gazdaságok jöttek létre. Szakszerű irányításuknak és a jelentős beruházásoknak köszönhetően nagymértékben **javult a mezőgazdasági termelés minősége és mennyisége. Újra bőven volt tehát élelmiszer.**

A Kádár-kori társadalom jelentős része depresszióban vagy más lelki betegségben szenvedett. Az egy főre jutó öngyilkosságok és az alkoholfogyasztás terén világszinten elsők illetve másodikak voltunk. Ennek valószínű okai a városokba költöző parasztság gyökértelenné válása, a vallásosság csökkenése, a nemzeti és családi történelmi kudarcok, a korszak végén pedig az életszínvonal fenntartásáért végzett túlmunka voltak.

Mindenkinek volt munkája, a munkaidő heti 5,5 majd 5 napra csökkent. **Ingyenes volt az orvosi ellátás és az oktatás,** minden 2. gyerek járt középiskolába és minden 7. főiskolára vagy egyetemre. **Folyamatosan nőttek a reálbérek.** Az élet kényelmesebbé vált a porszívó, a mosógép, a hűtőszekrény és a televízió megjelenésével.

A 1970-es években azután **fordulat következett be, amikor a kőolaj ára a többszörösére szökkent** a világpiacon. A fő energiahordozó drágulásához a nyugati országok nagy nehézségek árán alkalmazkodtak, például kis energiaigényű ágazatok (informatika) fejlesztésével. A nehézipar-központú tervgazdaságok azonban erre képtelenek voltak. **A költségvetésből hiányzó összeget Magyarország külföldi kölcsönből pótolta, ami súlyos eladósodást okozott. A gazdaság mutatói rohamosan romlani, az árak nőni kezdtek.** Ezzel párhuzamosan nőtt az elégedetlenség.

Az egy főre eső GDP 1970-ben a nyugat-európai országok hasonló értékének a felét tette ki. Ausztria ekkorra fölzárkózott a nyugati szintre. 2000-ben a magyar adat a nyugat-európainak kb. 1/3-a volt.

A határon túli magyarság

Romániát a sztálinista Ceaușescu uralta egészen a rendszerváltásig. **Az életszínvonal** a keleti blokkon belül is **kirívóan alacsony volt, a lakosságot a Securitate terrorizálta.** Az 1,7 milliós **magyarságot igyekeztek beolvasztani** nyelvhasználatának korlátozásával és **román tömegek Erdélybe telepítésével.** A '80-as években tervet készítettek a székelyföldi és más falvak lerombolására, lakóik városokba telepítésére. **Csehszlovákia** a nyelvhasználat korlátozása mellett **a magyarok területének gazdasági elszorításával igyekezett a 600 ezres magyarság beolvasztását elérni. A 200 ezres szovjetunióbeli magyarság nyelvi jogai kevésbé sérültek,** az életszínvonal azonban itt is nagyon alacsony volt. **A 400 ezres jugoszláviai magyarság viszont jobban és szabadabban élt, mint az anyaországi. A magyarországi kommunista vezetők tudatosan nem törődtek a határon túli magyarokkal.**

A kommunista rendszer bukása

1989–90-ben Magyarországon is bekövetkezett a rendszerváltás, melynek okai a belső elégedetlenség és a Szovjetunió meggyengülése voltak. A változást **az ellenzéki szervezetek és pártok által szervezett tömeges tüntetések és rendezvények kísérték**, melyek közül a **legjelentősebb Nagy Imre és mártírtársai újratemetése volt 1989 nyarán.**

A rendszerváltás a következőket jelentette:

- A kommunista párt diktatúrája helyett **demokrácia jött létre. Szabályait új alkotmányban fogalmazták meg, melyet 1989. október 23-án hirdettek ki. Az első szabad választásokat 1990 tavaszán tartották**, győztesük a Magyar Demokrata Fórum (MDF), az első miniszterelnök Antall József lett. A parlament Göncz Árpádot (Szabad Demokraták Szövetsége – SZDSZ) választotta köztársasági elnökké.
- Az állami tulajdont privatizálták, **magántulajdonon alapuló gazdasági rend alakult ki**. E folyamatot még az MSZMP kezdte meg, hogy biztosítsa saját jövőjét. Utódja, a Magyar Szocialista Párt (MSZP) jelentős tényező maradt a rendszerváltás utáni évtizedekben is.
- A szovjet katonai és gazdasági függőség megszűntével, hosszú folyamat eredményeként **csatlakoztunk a NATO-hoz (1999) és az Európai Unióhoz (2004).**

Feladatok

- Kérd meg szüleidet, nagyszüleidet, rokonaidat, meséljenek a Kádár-korszakról és a rendszerváltásról!
- Nézz utána, mely fontosabb utcák, terek neve változott meg 1990 után Budapesten vagy lakóhelyeden!